

Sykes-Picot Antlaşması'ndan Sonra İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'nun Paylaşım Planlarında Şerif Hüseyin'in Rolü ve Önemine Dair Bir Değerlendirme

An Assessment of the Role and Importance of Sharif Hussein in the Middle East Partition Plans of England and France After the Sykes-Picot Treaty

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi

Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

Resul Yavuz

Bandırma Onyedici Eylül

Üniversitesi

resulyavuz@hotmail.com

Başvuru / Submitted:

10 Mart 2024

Kabul / Accepted:

7 Mayıs 2024

DOI: [10.21021/osmed.1450636](https://doi.org/10.21021/osmed.1450636)

Atıf / Citation:

Yavuz, R. "Sykes-Picot Antlaşması'ndan Sonra İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'nun Paylaşım Planlarında Şerif Hüseyin'in Rolü ve Önemine Dair Bir Değerlendirme", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 22 (2024): 264-285.

Benzerlik / Similarity: 4

Öz

Uzun yıllar boyunca Ortadoğu üzerinde hâkimiyet mücadelesi yürüten İngiliz ve Fransızlar, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Arap coğrafyasının paylaşımı için birlikte hareket etme noktasında anlaşmaya varacaklardı. Bu çerçevede İngilizler, Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini kendi lehine kullanabilmek amacıyla Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e savaş sonrasında tesis edilmek üzere bir Arap Devleti kurulması vaadinde bulunarak onu isyan hareketinin içine çekeceklerdi. İngilizler, amaçlarını gerçekleştirmek için savaş devam ederken farklı tarihlerde Sykes-Picot Antlaşması ile Fransızlara, McMahon-Şerif Hüseyin Mektuplaşması ile Araplara ve Balfour Deklarasyonu ile de Siyonistlere birtakım vaatlerde bulunmuşlardı. 1917'de Bolşevik İhtilali'nin ortaya çıkması ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, İngilizleri bölgede çok sıkıntılı bir sürece sokacaktı. Sykes-Picot Antlaşması'nın ifşa edilmesinden sonra İngilizler, Şerif Hüseyin'i küstürmemek ve onun taraf değiştirmemesini sağlama adına kendisini ikna etmek için bu kez Fransızlarla birlikte yoğun bir diplomasi mücadelesi vermek durumunda kalacaktı. İki ülke bu yeni durumda Türklerin Şerif Hüseyin'e yönelik barış tekliflerini boşa çıkarmak için de çaba sarf etmekle birlikte, Arap aktivistlerinin desteğini kaybetmemek için vaatlerini en yetkili ağzardan duyurma ihtiyacı hissedeceklerdi.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Şerif Hüseyin, Sykes-Picot Antlaşması, Araplar, Balfour Deklarasyonu

Abstract

The British and the French, who had been struggling for dominance over the Middle East for many years, agreed to act together for the division of the Ottoman Arab geography during the First World War. Within this framework, in order to use the internal dynamics of the Ottoman Empire in its favor, the British would draw Sharif Hussein, the Emir of Mecca, into the rebellion movement by promising him the establishment of an Arab State to be established after the war. In order to realize their goals, the British made certain promises to the French with the Sykes-Picot Treaty, to the Arabs with the McMahon-Sharif Hussein Correspondence and to the Zionists with the Balfour Declaration. The emergence of the Bolshevik Revolution in 1917 and the developments that followed would put the British in a very troubled period in the region. After the revelation of the Sykes-Picot Agreement, the British would have to engage in an intense diplomatic struggle, this time with the French, in order not to offend Sharif Hussein and to convince him not to change sides. In this new situation, the two countries would also make efforts to frustrate the Turkish peace overtures to Sharif Hussein, but they would also feel the need to announce their promises from the most authoritative mouths in order not to lose the support of Arab activists.

Keywords: Middle East, Sharif Hussein, Sykes-Picot Treaty, Arabs, Balfour Declaration.

Giriş

19. yüzyılın ortalarından itibaren İngiliz ve Fransızlar başta olmak üzere büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunan Arap coğrafyasıyla ilgilenmeye başlamaları, Ortadoğu'nun şekillenerek bugünkü hale gelmesine derin etki etmiştir. Bu etki, 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile kendisini daha da belirgin hale getirmişti. Büyük devletler, bölgenin artan önemine paralel şekilde çıkarlarının gereği olarak Osmanlı yönetimiyle ilişkilerinin yönünü belirleme gayreti içerisinde girmişlerdi. Bu ilişkiler, bazı durumlarda barışçıl bir zeminde ilerlerken bazı durumlarda da sert bir restleşmeyi beraberinde getiren çetin bir savaş ile devam etmiştir. Bölgenin şekillenmeye başladığı bu aşamada, büyük devletler, uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'ne yönelik takip ettikleri politikalarını değiştirirken, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan rekabetçi zeminde kendi politik çıkarlarına göre yön almayı öncelikli hedef olarak belirlemişlerdi. Bu açıdan bakıldığında İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisi, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan neticelerin ülkenin dış politik hedefleriyle örtüşmesi düzleminde kendisini göstermişti. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Hindistan'a yönelen İngilizlerin bu bölgeye giden ulaşımı kontrol altında tutmak için Osmanlı egemenliğine ait topraklara göz dikmesi, bundan sonraki süreçte İngiliz-Osmanlı ilişkilerinin seyrini belirlemişti. Öyle ki başta Hindistan olmak üzere İngiltere'nin Uzakdoğu sömürgelerine giden kara ve deniz yolları güzergâhında yer alan Boğazlar, Doğu Akdeniz, Irak, Arabistan Yarımadası ve Basra Körfezi gibi stratejik ve ticari açıdan kavşak bölgelerin önemi büyüktü.¹ Bu açıdan bakıldığında o dönemde Hindistan'ın sınırları günümüz Hindistan sınırlarına oranla çok daha geniş bir alanı kapsamaktaydı. Öyle ki İngilizlere göre bu sınırlar, Basra Körfezi, Arabistan, Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz kıyılarına erişiyordu. Dolayısıyla Hindistan, İngiltere için sadece bir kara parçası olmaktan ziyade, dolaylı olarak idare edilen sömürgelerden, yerel ve vasal devletlerden, anlaşmalı şeyhliklerden, konsolos ve aracılardan müteşekkil bölgeler arası bir Hint Okyanusu ve Arap İmparatorluğu özelliği taşımaktaydı.²

Bölgenin İngiltere için ne kadar büyük öneme haiz olduğu gerçeği Hindistan siyasi işlerinden sorumlu Sir Frederic Arthtur Hirtzel tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru hazırlanan bir raporda detaylı bir şekilde dile getirilerek, Arap Yarımadası'nın hiçbir kısmının, İngiltere'nin etkisinden uzak kalamayacağına dikkat çekilmişti. Memorandumda, İngiliz korumasının sahil boyunca Aden'den Kuveyt'e kadar dar bir şeritte sınırlı olduğu ifade edilerek bu bölgenin güvenliğinin, nihayetinde iç kısımların huzuruna bağlı olduğu vurgulanmıştı. Bunlara ek olarak Aden'in stratejik öneminin vurgulandığı memorandumda Aden Kalesi'nin aşiret güçlerine karşı dayanıklı olduğu ve savaştan önceki durumları göz önüne aldığında para yardımı da dahil olmak üzere buranın küçük bir güçle korunabileceği hususuna dikkat çekilmişti. Ayrıca Aden'in, Yemen'in önemli bir kara ticaret kapısı olmasının yanı sıra Aden'den Taiz'e siyasi nedenlerden ötürü arzu edilen bir demiryolu inşası; Aden'i Yemen ticareti için ana giriş noktası haline getireceğine değinilerek, başka bir gücün Yemen'e hâkim olması durumunda Aden'in, ticari önemini kendileri için kaybedeceğinin altı çizilmişti.³ Bölgede İtalyan hırslarına da özel olarak yer

¹ Nurcan Özkaplan Yurdakul, *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi*, (İstanbul: Kronik Yay., 2018), 27. 19. yüzyılın son dönemine bakıldığında bölgenin tüm ihracat ticaretinin %80'den fazlası İngiliz malları ile yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde körfezdeki limanlara giren ve çıkan toplam 2.161 vapurdan 2.039 tanesinin İngilizlere ait olması, İngiltere'nin bölge üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914*, Vol. 1, No. 101, (Princeton 1956), 227.

² Michael Christopher Low, *İmparatorluk Mekke'si*, çev. Yunus Babacan, (İstanbul: Telemak Yay., 2023), 77.

³ IOR/L/PS/18/B247, "A Memorandum about British Interest in Arabia", 20 January. 1917, 1.

verilen memorandumda; İtalya'nın esas olarak sabitlendiği bölgenin Yemen olduğunun altı çizilerek Yemen'in, Arabistan kadar karışık olmasından dolayı İmam İdrisi olmak üzere bölgedeki imamlarla iletişimin İngiltere için gerekli olduğuna vurgu yapılmıştı.⁴

Dolayısıyla 19. yüzyıl boyunca Hindistan yolunda ticaretin güvenli bir şekilde akmasını sağlamak ve İngiltere'nin rekabette olduğu diğer devletlerin bu bölgeye erişimini engellemek gibi amaçlar yönünden Basra Körfezi ve Arap Yarımadası'nı çevreleyen limanlar, İngiliz İmparatorluğu için stratejik önem arz etmekteydi.⁵ Bu öneme binaen 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere, Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde 1829'dan itibaren bazı ticari şirketler vasıtasıyla taşımacılık faaliyetlerine de odaklanmıştı.⁶

İngilizlerin bölgedeki bu faaliyetlerinin yanında Fransa'nın İngiltere'nin etki alanını rahatsız edecek derecede Ortadoğu'da kendisine yer edinme çabası, iki ülke arasında zaten var olan rekabeti daha da kızıştırmıştı. Osmanlı Devleti ile yoğun ticari ilişkiler içerisinde olan Fransız yönetiminin Ortadoğu'ya ilgisi uzun bir geçmişe dayanmaktaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni kolonizasyon politikası takip etmeye başlayan Fransa; Suriye, Mısır, Sudan, Kızıldeniz, Umman ve Basra Körfezi taraflarında etkili olmak için siyasi ve askerî manevralar içerisine girmişti. Fransızların başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen Mısır'ı işgal etme girişimleri; Süveyş Kanalı'nın açılması projesini ilk defa gündeme getirmeleri, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile olan ilişkileri ve Basra Körfezi sahillerinde yerel emirlerle sağladıkları irtibat İngiliz Hükümetini teyakkuza geçirmişti.⁷ Bu hamlelerin yanında Fransızların Mısır'a asker çıkarılmasından hemen sonra Arap Yarımadası'nda dönemin Mekke emiri başta olmak üzere, yerel kabile liderleri ile irtibat tesis ederek onlara silah satmaya başlamaları, yarımada'nın limanlarında ticaret gemilerine üs sağlama girişimleri, İngiltere'nin bölgede ve Hint Okyanusu'ndaki stratejik konumunu ciddi olarak tehdit etmişti.⁸ Fransızlar, Ortadoğu ve Afrika'da İngiliz çıkarlarına karşı hamlelerde gözü pek davranmaya çalışmışlardı. Nitekim 1898 yılında iki ülke, Sudan üzerinde emperyal bir anlaşmazlığa düşüklerinde neredeyse bir çatışma ile karşı karşıya gelmişlerdi. Fransızların Faşoda anlaşmazlığında geri adım atmaları, sorunun İngilizler tarafından bir askerî müdahale olmadan sona ermesine imkân vermişti.⁹

İngiliz yönetimi, vakit kaybetmeden bölgedeki konsoloslukları vasıtasıyla bir taraftan Fransız hamlelerini gözetirken, diğer taraftan da yerel otoriteler ile daha güçlü bağlantılar tesis ederek Fransa'nın bölgedeki çabalarını boşa çıkarma gayreti içerisinde olmuştu.¹⁰ Ancak Avrupa'da iki ülkenin çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü tehdit edecek şekilde meydana gelen gelişmeler, Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte bu iki devleti birbirlerine yakınlaştırmıştı. Öyle ki İngilizler ve Fransızlar 20. yüzyılın başına kadar bölgede birbirleri ile mücadele etmelerine rağmen, zorunlu

⁴ IOR/L/PS/18/B247, "A Memorandum about British Interest in Arabia", 20 January. 1917, s.1.

⁵ Gray Troeller, *The Brith of Saudi Arabia*, (Newyork: Routledge Taylor&Francis Group, 2013), 1.

⁶ Mustafa Malhut, "Mezopotamya Üzerinde İngiliz-Alman Nüfuz Mücadelesi", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XVI, İlkbahar-Yaz, (2013):151; Ayrıca İngilizlerin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde keşif çalışmaları ve şirketleşmeye giden süreç hakkında detaylı bilgi için bkz. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 227-238.

⁷ Durmuş Akalın, *Süveyş Kanalı*, (İstanbul: Yeditepe Yay., 2015), 171.

⁸ G. N. Curzon, *Persia and the Persian Question*, Vol. 2, (London, 1982), 443.

⁹ Foşada buhranı için bkz. William Roger Louis, and Prosser Gifford, eds. *France and Britain in Africa: Imperial Rivalry and Colonial Rule*, (Yale University Press, 1971).

¹⁰ M. Abir, "The Arab Rebellion of Amir Ghalib of Mecca (1788-1812)", *Middle Eastern Studies*, Vol. 7, No. 2. May, (1971): 194-195.

nedenlerden dolayı 1904 yılında aralarında imzaladıkları ittifak antlaşması ile Birinci Dünya Savaşı'nda aynı blokta yer alarak Almanya ve Osmanlı Devleti aleyhine bir oluşum içerisine girmişlerdi. Bu antlaşma ile Fransızlar -isteksizce- Mısır ve Sudan'da İngiliz egemenliğini tanımak zorunda kalırken, karşılığında Fas'taki haklarını İngilizlere kabul ettirmişlerdi. İmzalanan bu ittifak antlaşması ile Fransız ve İngiliz Hükümetleri -politik olarak her zeminde anlaşamaları da- Ortadoğu'nun paylaşılması noktasında müttefik olarak birlikte hareket etme kararı almışlardı. Her ne kadar Rusya ve İtalya, bu iki devletin müttefiki olarak savaşa dâhil olsalar da Arap topraklarının paylaşılacak nüfuz alanlarına bölünmesi, İngiliz ve Fransızların payına düşen bir ganimet olarak görülmüştü. Bu ganimet paylaşımında Birinci Dünya Savaşı'nın ayrı bir yeri ve önemi olduğu şüphesiz bir gerçektir. Nitekim bu savaş, tüm dünyada olduğu gibi Arap Yarımadası'nda da dengeleri değiştirecek gelişmeleri beraberinde getirmişti. Osmanlı Devleti'nin savaşta İngiliz ve Fransız karşıtı bir blokta yer alması, bu iki devletin -Arap Yarımadası başta olmak üzere- tüm Ortadoğu'da Osmanlı karşıtı bir dizi faaliyetlerin içerisine girmesine yol açmıştı. Bu faaliyetlerde İngiltere'nin Mekke Emîri Şerif Hüseyin ile olan ilişkileri ve buna paralel olarak müttefiki Fransa ile "Sykes-Picot Antlaşması" adıyla ünlenen bir paylaşım antlaşması imzalaması ayrı bir önem arz etmekteydi.

İngiliz yönetimi, Ortadoğu'da bir var olma mücadelesi olarak kabul ettiği Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri de hesaba katarak Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini kendi lehine kullanmak amacıyla Hicaz'da bir Arap isyanını tetiklemek için Şerif Hüseyin ile irtibat tesis etmişti. 1914 yılının sonbaharında başlayan ve 1915 yılı boyunca mektuplaşma ile devam eden pazarlığa dayalı ilişkiler ağı 1916 yılı Haziran'ında Hicaz'da Osmanlı yönetimine karşı ateşli bir isyana neden olmuştu.¹¹ İngilizler, bu ilişkiler ağını çok dikkatli bir şekilde Fransızları da fazla ürkütmeden sürdürme taraftarıydılar. Ancak 1915 yılında gerçekleşen İstanbul'u ele geçirmeye yönelik Gelibolu Çıkarma Harekâtının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Londra yönetimi, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i daha istekli ve ciddi şekilde muhatap alan bir dizi mektuplaşma trafiği içerisine girmişti. McMahon, İngiltere'nin, Şerif Hüseyin'in isyanı başlatmaları durumunda isyancılara maddi ve askeri yardım yapacağına ve Arap toprakları ile bereketli hilal üzerinde bağımsız Arap Devleti kurulmasına katkı sağlayacağına dair sözler vermişti. Bu sözler, Şerif Hüseyin tarafında hemen karşılık bulmuş ve kendisi kurulacak olan Arap Devleti'nin sınırlarını tespit için harekete geçmişti.¹²

Uzun bir hazırlık sürecinden sonra Şerif Hüseyin ve Kahire'de görevli İngiliz Yüksek Temsilcisi McMahon¹³ arasında bir yıla yakın bir süre devam eden mektuplaşmanın ilki, Şerif Hüseyin tarafından Temmuz 1915 başlarında kaleme alınmıştı.¹⁴ Şerif Hüseyin bu mektubunda İngiltere'den kuzeyde Mersin, Adana ve 37. paralel, bu paralel üzerindeki Birecik, Urfa, Mardin, Midyat, Cizre, Amediye, doğuda; İran sınırından Basra Körfezi'ne kadar, güneyde -Aden'in durumu değişmemek kaydı ile- Hind Okyanusu'na; batıda Kızıldeniz ve Mersin'e kadar uzanacak

¹¹ Resul Yavuz, "Hicaz Krallığından Sürgüne; Birinci Dünya Savaşı Sonrası Şerif Hüseyin'in İngiltere ile İlişkileri" *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Değerlendirmeler-1*, Haz. Derya İlic, İlknur Aydoğdu, Rüchan Bubur, (Ankara: Gece Yay, 2023), 211.

¹² Recep Boztemur, "Arap İsyanı 1916-1918", *Mülkiye*, C. XXXV, s. 272, (2011): 70.

¹³ McMahon, 1914 sonuna kadar Hindistan'da görev yapmış, 1915 yılı başlarında Kahire'de İngiliz Yüksek Temsilciliğinde görevlendirilmişti. H.V.F. Winstone, *Ortadoğu Serüveni*, çev. Fuad Davudoğlu, (İstanbul: Risale Yay., 1999), 233.

¹⁴ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, (Ankara: ATAM Yay., 2004), 225: Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından isyanın başladığı Haziran 1916 yılına kadar Şerif Hüseyin ile McMahon arasında beş mektuplaşma olmuştur. Umut Akcakaya & Erdal Aydoğan, "Hatıralar Işığında Şerif Hüseyin İsyanı ve Hicaz Cephesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 38, S. 106, Kasım, (2022): 358.

coğrafyada bir Arap Devleti kurulmasını talep etmişti.¹⁵ Bu talep ile birlikte gelen altı maddelik istekler, Londra'da ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki komuta merkezlerinden biri durumundaki Kahire'de şaşkınlık yaratsa da İngilizler, Şerif Hüseyin ile irtibatı devam ettirmişlerdi. Nitekim Şerif Hüseyin'in sınırları oldukça geniş bu taleplerini anlamaya ve onları daha makul hale getirmeye yönelik mektuplaşma trafiği karşılıklı olarak hız kesmeden devam etmiş ve nihayete ermişti.¹⁶

Altı maddelik taleplerle İngiliz Hükümetinden beklentilerini sıralayan Şerif Hüseyin'in bu mektubu, ilk anda Kahire'de muhatapları arasında şaşkınlığa yol açmıştı. Mektuptaki ifadelerde isyana yönelik açık niyet ve neredeyse tüm Arap Yarımadası'nı talep eden beyan, o an için İngiliz temsilcileri arasında beklenmedik bir durumdu. Ayrıca geniş bir coğrafyada İngiliz çıkarlarına aykırı bir şekilde yapılan bağımsızlık talebi de diğer bir sorun olarak ortaya çıkmaktaydı.¹⁷ Şerif Hüseyin'in talepleri günümüz coğrafyası göz önüne alındığında, Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün ve Irak dahil olmak üzere tüm Arap Yarımadasını kapsamaktaydı.¹⁸ Bu durum, Irak'ta İngilizlerle, Suriye ve Lübnan üzerinde Fransızlarla, Filistin'de Yahudi topluluğuyla ve Arap Yarımadası'nda İbn Suud başta olmak üzere önde gelen kabile reisleriyle karşı karşıya gelmek demektir. Kahire'deki İngiliz yetkililer, bunun bir sorun yaratacağının bilincinde olmakla birlikte; bu kadar açık, net ve keskin ifadelerle dolu talepler listesine nasıl bir cevap verileceğini ortaya koymak amacıyla, ilk olarak harita başında dile getirilen yerlerin kapsamını değerlendirmeye almıştı. İngiliz Hükümetince karşılanması mümkün olmayacak bir alanda Şerif Hüseyin, egemenliğinin tanınmasını istemekteydi. Aslında bu tipik bir diplomasi oyunuydu ve İngiliz yetkililer Şerif Hüseyin'in nasıl bir müzakere ile elini güçlendirmek istediğini fark etmişlerdi.¹⁹ Kahire'deki toplantıdan sonra mektubun içeriği bir değerlendirme yazısı ile İngiliz Dışişlerine gönderilerek, mektuba ne şekilde bir cevap hazırlanması gerektiği hususunda görüş sorulmuştu. McMahon, mektupla birlikte Dışişleri Bakanı Grey'e gönderdiği yazıda, Londra'nın o an için kavrayamayacağı sahadan bazı bilgiler aktararak, Şerif'in üst perdeden ve geniş taleplerine karşı son derece ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği hususunda uyarılarda bulunmuştu.²⁰ Ağustos ayının sonuna doğru Londra'dan gelen mütalaa doğrultusunda Kahire'de McMahon, Şerif Hüseyin'e nasıl bir cevap yazılması gerektiği noktasında talimatlandırılmıştı.²¹ Öyle ki Londra; Şerif Hüseyin'e karşı bu mektup trafiğinde diplomatik bir üslup kullanma yoluna gidecek ve İngiliz Hükümetinin elini kolunu bağlamayacak, daha ziyade genel ifade tarzı ile Şerif Hüseyin'i etki altına alabilecek bir dil kullanmayı tercih etme yoluna gitmişti. Nitekim 30 Ağustos'ta bu maksatla Şerif Hüseyin'e yazılan kısa mektupta, kendisinin Arap halkının çıkarlarını İngiliz çıkarı, İngiliz çıkarlarını da Arapların çıkarları olarak görmesinden büyük bir memnuniyet duyulduğu ifade edilerek, Arapların bağımsız olması ve Halifelik'in tekrardan Arap halkının eline geçmesine yönelik taahhütlerin arkasında olduğu vurgulanmıştı.²² Ancak bu ifadelerle rağmen İngiliz Dışişleri, Şerif Hüseyin'in mektubunun daha ilk maddesinde

¹⁵Bülent Özdemir- Eftal İrkiçatal, *İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması, Bir İsyanın Kodları*, (İzmir: Yitik Hazine Yay., 2011), 47; İsmail Köse, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, (İstanbul: Selis Yay., 2014), 86; Umar, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁶ Şerif Hüseyin ve McMahon arasındaki mektup trafiği ve mektupların içeriği hakkında detaylı bilgi için bkz. Özdemir- İrkiçatal, *a.g.e.*, s. 33-108.

¹⁷ Köse, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁸ Boztemur, *a.g.m.*, s. 72.

¹⁹ Resul Yavuz, *Ortadoğu Şekillenirken*, (İstanbul: İdealkültür Yay., 2020), 153.

²⁰ (Foreign Office), FO. 371/2486, No: E541, "From Sir. H. McMahon to Foreign Office, in Alexandria", 22 August 1915.

²¹ Gray Troeller, "Ibn Sa'ud and Sharif Husain: a Comparison in Importance in the Early Years of the First World War.", *The Historical Journal*, Vol. 14. No. 3, (1971): 631.

²² FO. 371/2486, No: E 567, "From Sir McMahon to Sheriff of Mecca", 30 August 1915.

bahsettiği sınırlar meselesi ile ilgili olarak “...savaşın bu hengâmesinde bu meselenin dile getirilmesinin şimdilik erken olduğu...” değerlendirmesiyle sınır sorununun şu aşamada aralarında problem olmaması yolunu seçmeyi uygun görmüştü.²³

Esasında gerek Kahire’deki İngiliz yönetimi gerekse Londra’daki Hükümet, Şerif Hüseyin’in Hicaz için ne kadar önemli olduğunu kavramakla birlikte kendilerini savaş sonrasında Araplara ve Fransızlara karşı zor durumda bırakacak bağlayıcı sözler de vermektan kaçınmışlardı.²⁴ Bu amaçla McMahon, 25 Ekim’de kaleme aldığı mektubunda, özellikle sınırlar konusunda bazı hususlara dikkat çekerek; “...Mersin ve İskenderun bölgeleri ile Suriye’nin Şam, Hama, Humus ve Halep bölgelerinin batısında kalan yerlerin saf Arap ırkından olmadığı gerekçesiyle...” bu yerlerin kurulacak olan Arap Devleti’nin sınırları içerisine dâhil edilmemesi gerektiğini ifade etmişti.²⁵ Ayrıca, son derece diplomatik bir üslup ile kaleme aldığı mektubunda McMahon, Şerif Hüseyin’e müttefik olarak görülen Fransızların bölgedeki çıkarlarına herhangi bir hâlel getirmeden ve o çıkarlara ters düşmeden Arapların yukarıda dile getirilen yerler hariç tutulmak üzere Arapların istedikleri sınırları kabul ettiklerini bildirmişti. Buna ek olarak McMahon, Filistin’i de talep edilen sınırlar dışında tutmayı elzem görmüştü. Ona göre; Filistin’in, her ne şekilde olursa olsun, sadece Şerif Hüseyin’in etki alanına değil Fransızların da nüfuz alanına dâhil edilmemesi gerekiyordu. Nitekim bu husus, 1915 yılı içerisinde başlayan ve 1916 yılı sonuna doğru bir antlaşma ile ancak karara bağlanan İngiliz-Fransız görüşmelerine de konu olmuştu.²⁶

Fransızlar, savaşın Batı Cephesinde yoğun bir şekilde devam ettiği bu aşamada İngilizlerin Şerif Hüseyin ile yürüttükleri gizli görüşmelerden ilk başlarda haberdar değillerdi. Onların şüphelenerek haberdar olması Fransa’nın Londra Büyükelçisi Cambon’un Londra’da İngiliz yetkililerle yürüttüğü ısrarlı görüşmeler sırasında olmuştu.²⁷ 21 Ekim 1915’te İngiliz Dışişlerinde gerçekleştirilen bir görüşmede İngilizler, Cambon’a Fransa’nın Suriye’nin²⁸ gelecekteki sınırlarını tartışmak için bir temsilci seçmesini önererek, Araplar ile görüşmelerin devam ettiği bu aşamada Fransız talepleri ile Şerif Hüseyin’in taleplerinin çakışmamasını sağlamaya çalışmışlardı. Bu doğrultuda Cambon, görüşme detaylarını Paris’e gönderirken, Ortadoğu üzerinde İngilizlerle müzakereler yürütmek için Fransız Hükümetine Ortadoğu konusunda danışmanlık yapan Georges Picot’u önermişti.²⁹ Picot, savaştan önce Beyrut’ta Fransız elçisi olarak görev yapmış olmakla birlikte, bölge üzerinde Arap ihtiraslarını iyi analiz edebilecek derecede uzman sayılırdı. 1915 yılında da Fransa’nın Londra Büyükelçiliğinde siyasi danışman olarak görevine devam etmekteydi. İngilizler de Fransızlarla yürütülecek bu görüşmelerde en az Picot kadar bölge konusunda yetkin bir uzman arayışına girdiklerinden karşılarında Mark Sykes’i görmüşlerdi. Ortadoğu konusunda uzman sayılabilecek derecede detaylı bilgi sahibi olan Sykes, 1907’de İngiltere’nin İstanbul

²³ FO. 371/2486, No: E 567, “From Sir McMahon to Sheriff of Mecca”, 30 August 1915.

²⁴ Elizer Tauber, *The Arab Movements in World War I*, (London: Frank Cass and Co. Ltd., 1993), 66.

²⁵ FO.371/2486, No: E7641, “From McMahon to Foreign Office”, Cairo, 26 October, 1915.

²⁶ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmanacı, (İstanbul: Agora Kitaplığı Yay., 2008), 182; McMahon, Filistin’de 100.000 Yahudi yaşadığını öne sürerek bu bölge üzerinde Şerif Hüseyin’e bağlayıcı sözler vermektan kaçınmıştır. Ancak buna rağmen savaştan sonra Filistin’in durumu-özellikle 1917’de ilan edilen Balfour Deklarasyonunun yayımlanmasından sonra-Şerif Hüseyin ile İngilizler arasında derin görüş ayrılıklarının yaşanmasına neden olacaktı. Boztemur, *a.g.m.*, s. 70.

²⁷ James Barr, *Kırmızı Çizgi Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi*, çev. Ekin Can Göksoy, (İstanbul: Pegasus Yay., 2016), 30.

²⁸ Bugün Suriye olarak adlandırılan topraklar Osmanlı idari sistemine göre, Suriye Vilayeti, Halep Vilayeti, Beyrut Vilayeti, Kudüs Sancağı, Lübnan Sancağı olarak belirlenmişti. Bkz. Antonius, *a.g.e.*, s. 143.

²⁹ Barr, *a.g.e.*, s. 37; Jan Karl Tanenbaum, “France and the Arab Middle East, 1914-1920”, *Transactions of the American Philosophical Society*, Vol. 68, No. 7 (1978): 10.

Büyükelçiliği'nde görevlendirilmişti. Bu tarihten beri Osmanlı coğrafyası hakkında edindiği izlenimleri raporlayarak İngiliz Hükümet yetkililerinin bilgisine sunmaktaydı. İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'ne karşı sürdüreceği politikayı belirlemek, Ortadoğu'yu kendi menfaatine göre yeniden şekillendirmek amacıyla Nisan 1915'te oluşturulan "*Bunsen Komisyonu*"nda Ortadoğu danışmanı olarak hizmet vermeye başlamıştı.³⁰ Sykes'in katkılarıyla komisyon, hazırladığı raporları İngiliz Hükümet yetkililerine sunarak İngilizlerin Ortadoğu'daki politikalarına yön vermeyi amaçlamaktaydı. Nitekim, Sykes'in bu maksatla "*Ortadoğu'da Politika*" başlığı altında Kahire'de bölgenin önemli figür ve liderleri ile yaptığı görüşmeleri özetlediği raporu, İngiliz Hükümetinin Şerif Hüseyin ile müzakere aşamasında olduğu dönemde İngiliz politik hedeflerine büyük hizmet sağlamıştı.³¹

İngiliz Hükümetine danışmanlık yapan Mark Sykes'in seçilmesi sonucunda ikili arasında Ortadoğu topraklarının iki ülkenin nüfuz alanlarına bölünmesini konu alan ve nihayetinde bir antlaşma ile taçlanan Sykes-Picot görüşmeleri başlamıştı.³² Londra'daki görüşmelerde İngiliz yetkililer, Picot'a McMahon-Şerif Hüseyin arasındaki mektuplaşmanın içeriğinden bahsederek Araplara savaş sonrasında uygulanmak üzere hangi vaatlerin verildiğini açıklamışlardı. Tahmin edilebileceği gibi bu, Picot'un tepkisine neden olmuştu. Picot, başta Lübnan ve Suriye olmak üzere Araplara vad edilen bölgelerde Fransızların da hakları olduğunu ve bu gerçeğin göz ardı edilmesi durumunda bölgede ciddi sorunların baş göstereceğini ifade edip görüşmelerin seyrine ve içeriğine itiraz etmişti.³³ Bu aşamadan sonra İngilizler, Şerif Hüseyin ile paylaşım görüşmelerine devam ederken Fransızları da küstürmeyen bir formül arayışında bulunmaya başlamışlardı.³⁴

Günler süren görüşmelerden sonra ikili arasında Akdeniz kıyısındaki İran sınırına yakın Kerkük'e bir hat çizilerek hattın kuzeyi Fransız, güneyi ise İngiliz nüfuz alanı olarak belirlenmişti. Bu iki alanın içinde de Fransa ve İngiltere'nin istediklerinde tam kontrol edebilecekleri bölgeler vardı. Haritada mavi olarak işaretlenen Fransız bölgesi, Suriye ve Lübnan sahilini kapsarken, kırmızı olarak işaretlenen İngiliz bölgesi de Güney Irak'ta mevcut İngiliz köprü başını Bağdat'a doğru uzatıyordu. Filistin bölgesi ise kahverengi ile işaretlenmiş ve bölgenin uluslararası bir statüde olduğu belirtilmişti. Sykes-Picot Antlaşması olarak ünlenen bu antlaşma Rusya ve İtalya'nın da onayı alınması ile Mayıs 1916'da taraflar arasında imzalanmıştı. Gizli görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bu antlaşma, Şerif Hüseyin ve diğer Arap kabile reislerinden gizli tutulmuştu. Antlaşmanın ortaya çıkması Şerif Hüseyin ile devam eden görüşmelere ciddi darbe vurabilirdi. İngilizler, Arapların üzerinde açıkça hak iddia ettikleri toprakları bu antlaşma ile Fransız etki alanına bırakmayı uygun görmüşlerdi.³⁵ Şerif Hüseyin, Fransızların bölge üzerindeki niyetlerini McMahon

³⁰ Cengiz Kartın, Ruziye Özsoy, "Sir Mark Sykes'in Ortadoğu İzlenimlerine Kısa Bir Bakış", Sinop Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, (2021): 347; Ayrıca Mark Sykes ve düşünceleri hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Seyfi Sazak, *Sir Mark Sykes ve 1900-1920 Arası İngiltere'nin Ortadoğu Politikasına Etikeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. 1988.

³¹ Raporun tamamı için bkz. (India Record Office), IOR/L/PS/18/B218, No:14, 14 July 1915.

³² Görüşmelerin içeriği için bkz. Özdemir-Irkiçatal, *a.g.e.*, s. 63-74.

³³ Barr, *a.g.e.*, s. 38-39.

³⁴ Tanenbaum, *a.g.m.*, 11.

³⁵ Antlaşma hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Antlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, (Ankara: ATAM Yay., 2006), 55-74.

ile devam eden mektuplaşma trafiğinde geçen üstü kapalı ifadelerden biliyordu. Fakat Şerif Hüseyin'in ayrıntılardan haberi yoktu.³⁶

Bu arada Fransızların haberdar edilmesi ile Şerif Hüseyin-McMahon görüşmeleri hız kazanmıştı. Görüşmelerin tamamlanması neticesinde taraflar arasında bazı pürüzlü noktaların halledilmesi ile İngilizler, savaş sonrasında Arapların yaşadıkları topraklarda Şerif Hüseyin'in hükümranlığında bir Arap konfedere devletinin tesis edilmesi karşılığında Arapların Osmanlı yönetimine başkaldırmalarını sağlamışlardı.

Esasında 1915'in sonlarında Arap Yarımadası'nda bir Arap siyasi varlığı yaratma ve Şerif Hüseyin'i destekleme fikrinin Fransız Hükümetinin de bilgisi dâhilinde olması ile Fransa, İngilizlerin Şerif Hüseyin ile temaslarının gerisinde kalmamaya özen göstermişti. Fransızlar, Arap isyanına yönelik tavırlarında ilk başlarda yaşadıkları tereddütlerden sonra 1916 ve 1917 yılları boyunca, Şerif Hüseyin ile ilişkilerini sürdürmek ve daha da geliştirmek için Hicaz'a özel elçiler ve heyetler göndermişlerdi.³⁷ Nitekim bu dönemde Fransız Hükümeti içerisinde, başta dışişleri olmak üzere, çeşitli bakanlıklar İngiltere'nin Şerif Hüseyin ile yürüttüğü müzakerelere temkinli yaklaşmakla birlikte genel olarak Arap isyanına destek vermeyi stratejik açıdan gerekli görmüşlerdi. Bu zorunluluğun bir neticesi olarak da Hicaz'a gönderilen özel temsilciler, propaganda faaliyetleri yanında isyana destek için Şerif Hüseyin'e 3 milyon 500 bin franklık bir kredi de açmışlardı.³⁸ Ancak bu desteğe rağmen Fransızlar özellikle Hilafet makamının geleceği ve Şerif Hüseyin'in Müslüman dünyası üzerindeki konumunun nasıl olması gerektiği konularında İngilizlerle bazı görüş ayrılıkları içerisine düşmüşlerdi. Nitekim Fransız yetkililer, Şerif Hüseyin'in kendisini tüm Müslümanların halifesi ilan etmesine veya Suriye'yi de kapsayacak şekilde büyük bir Arap devletinin savaştan sonra kurulması fikrine sıcak bakmayacaklarını beyan etmişlerdi. Fakat bu meseleleri savaşın devam ettiği bir ortamda Şerif Hüseyin'i gücendirmemek için şimdilik tartışılmasını gerekli görmemişlerdi. Savaş Bakanlığı, temkinli askeri değerlendirmelere rağmen, Dışişleri Bakanlığı ile Arap isyanına karşı benzer bir tutum sergilemekteydi. Savaş Bakanlığına göre, Arap isyanı için Fransız desteğini gerektiren üç ana faktör vardı. Buna göre, siyasi olarak bakıldığında Suriye, Filistin ve Ermenistan'daki isyan hareketleri Fransız müdahalesine zemin hazırlayabilirdi. Askeri olarak ise, Fransızlar, isyanın Osmanlı Ordusunun savaş kabiliyetini felç edeceğini umuyordu. Bununla birlikte, isyanın Fransız sömürgelerindeki Müslüman nüfusun çoğunluğunun üzerinde İslam'ın kutsal türbelerinin kurtarıcısı olarak Fransa lehine bir destek sağlayabilirdi.³⁹

³⁶Ali A. Allawi, çev. Hakan Abacı, *Irak Kralı I. Faysal*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 2016), 120; David Lloyd George hatıralarında, saçma ve berbat bir belge olarak nitelediği bu antlaşmaya eleştirilerde bulunurken, dönemin İngiliz Hükümetinin görüşmelerin içeriği hakkında Arapları neden bilgilendirmediği meselesinin anlaşılabilir bir konu olduğunu kaydetmektedir. Resul Yavuz, *David Lloyd George'un Hatıralarında Sevr ve Lozan'a Giden Süreç*, (İstanbul: İdealkültür Yay., 2020), 46.

³⁷ Fransız hükümetinin onayı ile Albay Bremond başkanlığında Kuzey Afrika'dan Müslüman temsilcilerinin de katıldığı askeri bir heyet Hicaz'a giderek Şerif Hüseyin'in askeri faaliyetlerine destek sağladı. Heyet, çalışmalarını devam ettirirken, bu kez Cezayir kökenli Fransız bir Müslüman olan Ben Ghabrit başkanlığında başka bir heyette Hicaz'a gönderildi. Fransızlar, ertesi yıl bahar aylarında Mustafa Cherchali adlı Cezayir asıllı başka bir Fransız Müslümanı da Şerif Hüseyin'e desteğe ve onun Arap toprakları üzerindeki düşüncelerini öğrenmek amacıyla Hicaz'a göndermişlerdi. Fransız heyetlerin bu dönemdeki çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Dan Eldar, "French Policy towards Husayn, Sharif of Mecca", *Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 3, July (1990): 334-344.

³⁸ Ü. Gülsüm Polat, *Türk- Arap İlişkileri*, (İstanbul: Kronik Yay., 2019), 136.

³⁹ Yavuz, *Ortadoğu...*, s. 162.

Sykes-Picot Antlaşması Sonrası İngiliz ve Fransızların Şerif Hüseyin'i Arap Topraklarının Paylaşımı Konusunda İkna Girişimleri

1917'de Rusya'da Bolşeviklerin yönetime el koyarak Sykes-Picot Antlaşması'nı tüm dünyaya ifşa etmeden önce aynı yıl içerisinde Filistin'e yönelik İngiliz saldırıları Fransızlarda huzursuzluğa neden olmuştu. Antlaşmada Filistin'de Fransızlara bazı haklar verilmesinden dolayı Paris yönetimi, İngilizlerin son askerî harekâtının maksadını anlamaya çalışmıştı. İngiltere Başbakanı David Lloyd George ve kabine üyeleri, Filistin'de Fransızlara taviz vermeden İngiliz üstünlüğünün kesin olarak sağlanması konusunda geri adım atmak istememişlerdi. Ancak aynı zamanda Fransız yönetiminin de küstürülmemesi için taraflar arasında uygun bir çözüm bulmak amacıyla onların da onayı ile yeniden Picot ve Sykes'in bir araya gelmesini sağlamışlardı.⁴⁰ Fakat Nisan 1917'de Georges Picot ve Mark Sykes Kahire'de bir araya geldiklerinde aralarındaki tek gündem maddesi Filistin olmamıştı. Dahası antlaşmanın varlığından haberdar olmayan Şerif Hüseyin, Kahire'de yapılan bu görüşmeden haberdar olmuş ve rahatsızlığını taraflara iletmışti. Bu durum üzerine Fransız ve İngilizler, Şerif Hüseyin'in kaygılarını gidermek ve gerekirse böyle bir antlaşmanın varlığından onu haberdar etmek amacıyla Picot ve Sykes'in Şerif Hüseyin ve oğulları ile görüşme yapmalarına yeşil ışık yakmışlardı. Zaten hem Fransız hem de İngiliz istihbarat yetkililerinin sahadan gönderdikleri raporlarında Şerif Hüseyin'in antlaşmadan haberdar edilmesi talep edilmişti.⁴¹ Öyle ki Kahire'de bulunan İngiliz yetkili Wingate, 27 Nisan'da Londra'ya gönderdiği bir telgrafta Fransızlarla yapılan antlaşmanın genel hatları konusunda Şerif Hüseyin'in kaygılarını yatıştırmak için bilgi verilmesinin gerekli olduğunu dile getirmişti.⁴²

Hem Sykes hem de Picot, Kahire'de buldukları süre zarfında Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal ile yapılacak görüşmelere bir ön hazırlık olması amacıyla başlarında Reşid Rıza⁴³, el- Faruki⁴⁴ ve

⁴⁰ Elie Kedourie, *In The Anglo-Arab Labyrinth*, (New York: Frank Cass Publishers, 2014), 277.

⁴¹ Kedourie, *a.g.e.*, s. 278.

⁴²IOR/L/PS/10/609, File: 3280/1916 Pt: 1-2 Arabia, s. 112.

⁴³ Muhammed Reşid Rızâ, 18 Ekim 1865 tarihinde bugünkü Lübnan sınırları içinde yer alan Trablusşam yakınlarındaki Kalemûn'da doğdu. Babası Ali Rızâ, Irak asıllı olup Hz. Hüseyin soyundan geldiği için seyyid veya Hüseyinî olarak bilinen saygın bir aileye mensuptur. Genç yaşta almaya başladığı dinî eğitim ile İslam Dünyasında tanınır hâle gelmiştir. II. Abdülhamit döneminde Kahire'ye yerleşerek milliyetçi Arap fikirleriyle daha çok muhatap olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde bir süre İttihat ve Terakki Cemiyetini desteklemiş, daha sonra İttihatçılarla ters düşmüştür. Arap milliyetçi düşünceler çerçevesinde Hizb el- la-Merkeziye el- İdari el-Osmani adlı cemiyetin çatısı altında çalışmalarını sürdürmüştür. Kahire'de İngilizlerle Osmanlı Devleti'ne karşı örgütlenebilecek bir isyanın çalışmalarına katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin isyanına destek vermiştir. Bir dönem Şerif Hüseyin ve Faysal'ın danışmanlığını yapmasına rağmen daha sonra "tağut" ve "Şeytanın Halifesi" olarak nitelediği Şerif Hüseyin'e cephe almıştır. Savaşın sonradan Anadolu'da ortaya çıkan Türk İstiklal Savaşı'nı desteklemiş, Mustafa Kemal Paşa'yı öven yazılar kaleme almıştır. Hilafetin ilgasından sonra da Mustafa Kemal'e karşı bir tutum içerisinde girmiştir. 1924'ten sonra Arabistan'da ortaya çıkan Şerif Hüseyin-İbn Suud arasındaki mücadelede İbn Suud'un yanında yer almıştır. 1935'te Kahire'de 69 yaşında vefat etmiştir. Reşid Rıza'nın ilmi ve siyasi faaliyetleri hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Özgür Kavak, *Reşid Rıza, İttihad-ı Osmani'den Arap İsyana*, 2. Baskı, (İstanbul: Klasik Yay., 2013).

⁴⁴ Muhammed Şerif el- Faruki, 1891'de Musul'da Haz. Ömer'in soyundan geldiğini iddia eden tanınmış bir ailede doğdu. İstanbul'da Harbiye Mektebinde eğitimini tamamladıktan sonra Osmanlı Ordusunda piyade kurmay yüzbaşı olarak görev yapmaya başladı. Görev yıllarında el- Ahd ve el- Fettat Cemiyetleri içerisinde yer aldı. Gizli faaliyetlerinden dolayı Halep'te tutuklandı. Serbest bırakıldıktan bir süre sonra Suriye'den şüpheli Arap subayları uzaklaştırma planı kapsamında Gelibolu'ya gönderildi. Ancak 1915'te Gelibolu'da İngilizlere firar etti. Bu olay gerçekleştiğinde 24 yaşında olan Faruki, Arapçadan ayrı olarak Fransızca, Türkçe ve çok az da Rusça biliyordu. İngiliz istihbaratınca Eylül 1915'te Kahire'de sorguya çekildi. İngiltere ile Arapların tam bağımsızlığını sağlayacak bir ittifak antlaşması yapılması taraftarıydı. Kahire'den Şerif Hüseyin'e gönderdiği mektuplarla onun güvenini kazanmakla birlikte Kahire'de bulunduğu süre zarfında Şerif Hüseyin'in temsilcisi olarak görev yaptı. Burada İngilizlerle iletişimi sağlama düşüncesiyle "Arap Ajansı" adıyla bir servis bile kurdu. Arap isyanı sırasında bir ara Cidde'de asi birlikleri komuta görevinde de bulundu. Winstone, *a.g.e.*, s. 509.

Refik el- Azm olmak üzere bazı ayrılıkçı Arap aktivistlerle görüşmeler yaptılar.⁴⁵ Özellikle Mark Sykes bu görüşmelerde Sykes-Picot Antlaşması'nın bir Arap konfederasyon devleti kurulmasına engel teşkil etmediği hususunda bu aktivistlere birtakım güvenceler vermeye çalışmıştı. Aynı amaçla Picot da kendisine verilen yetkiler dâhilinde Şam'da bir otelde bazı Suriye ve Lübnanlı aktivistlerle görüşmeler gerçekleştirmişti.⁴⁶ Kahire'de yoğun bir şekilde yürütülen, bu faaliyetleri el- Faruki vakit kaybetmeden Şerif Hüseyin'e iletmekteydi. El- Faruki vasıtasıyla görüşmelerin içeriğinden haberdar olan Şerif Hüseyin, Picot'un Suriye ve Lübnan üzerinde hak iddialarından son derece rahatsız olmuştu.⁴⁷

Kahire'de ilk tur müzakerelerin ardından Mark Sykes, 2 Mayıs 1917'de Vech'de Faysal ile bir görüşme gerçekleştirmişti. Sykes, bu görüşmeden sonra Londra'ya gönderdiği telgrafında, Sykes-Picot Antlaşması'nın maddelerini ve buna mukabil iki ülkenin bir Arap konfederasyon devleti kurulması konusunda anlaştıklarına dair bilgileri Faysal ile paylaştığını bildirmiş olmasına rağmen görüşmenin detayları hakkında bilgi vermemişti.⁴⁸ 5 Mayıs'ta Cidde'ye geçerek Şerif Hüseyin ile de üç buçuk saat süren bir görüşme yapmıştı. Görüşmede Sykes, Şerif Hüseyin'e İngiliz Kralı V. George'un selamını ileterek kendisine aylık yapılan yardımın 200.000 pounda çıkarıldığı müjdesini iletmışti.⁴⁹ Ardından Şerif'e Fransızlarla yapılan görüşmelerin Arapların bağımsız devlet kurma ideallerine hiçbir zaman engel olmayacağı konusunda güvence vermişti. Ayrıca Sykes, Fransa'nın Suriye'deki amaçlarının ilhaka yönelik olmayacağı konusunda da Şerif Hüseyin'in kaygılarını gidermeye çalışmıştı. Bu arada görüşmede Sykes, kendisine iletilen talimat doğrultusunda Picot ile Şerif Hüseyin'in bir görüşme yapması için Şerif'i ikna etmeye çalış ve bunda da başarılı olmuştu.⁵⁰

Nitekim 17 Mayıs'ta Sykes ilk olarak Vech'te Faysal ile Picot'u görüştüğünde taraflar arasında buzlar erimeye başlamıştı. Sykes, kendisinden istenileni hakkıyla yerine getirmişti. İki gün sonra yani 19 Mayıs'ta Mark Sykes, Picot'u da yanına alarak Şerif Hüseyin ile görüşmek için bir kez daha Cidde'ye gitmişti. Burada iki gün süren ve Şerif Hüseyin dışında Faysal ve danışmanı Fuad el- Hatip'in de katıldığı görüşmelerde taraflar aralarındaki konuları masaya yatırmışlardı. Picot, görüşmede ele alınması hususlarla ilgili olarak raporunda, Şerif Hüseyin'e Arapların Bağdat konusunda İngiltere ile yaptıkları bir antlaşmanın benzerini Suriye konusunda Fransa ile yapmasını önerdiğini ancak bunu Şerif Hüseyin'in kabul etmediğini ifade etmişti.⁵¹ Önerilen bu antlaşma Irak'ta İngilizlere tanınan ayrıcalığa benzer şekilde özellikle Kuzey Suriye'de Fransızlara da ayrıcalıkların tanınmasını içermekteydi.⁵² Picot'un bu önerisi tahmin edileceği gibi Suriye'yi bütünüyle bir Arap konfederasyonunun ayrılmaz parçası olarak gören Şerif Hüseyin'i şaşkırtmış ve Picot görüşmeden istediği tavizi alamamıştı. Picot, Sykes ile imzaladıkları antlaşma maddelerinin

⁴⁵ Tauber, *a.g.e.*, s. 165.

⁴⁶ Tauber, *a.g.e.*, s. 173.

⁴⁷ Mark Sykes ve George Picot'un Şerif Hüseyin ile müzakerelere başlamadan evvel Kahire'de bu görüşmeleri gerçekleştirmeleri son derece anlamlıdır. Çünkü bu dönemde Kahire, yoğun bir şekilde ayrılıkçı Arap aktivistlerin büyük devletlerle bağlantı kurmaya çalıştıkları merkez konumundaydı. Aynı zamanda bazı Siyonist ve Ermeni aktivistler de bu faaliyetlerde bulunarak amaçlarını gerçekleştirmek için büyük devletlerle bağlantı kurmaya çalışıyorlardı. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Tauber, *a.g.e.*, s. 165-180.

⁴⁸ Kedourie, *a.g.e.*, s. 284.

⁴⁹ Şerif'e yapılan bu mali yardımda şüphe yok ki Wingate'in büyük etkisi vardır. Nitekim Wingate, konu ile ilgili olarak 26 Nisan'da Balfour'a gönderdiği bir raporda Ortadoğu'daki İngiliz çıkarları ve Müslümanlar üzerindeki İngiliz itibarının geleceği için Şerif Hüseyin'in maddi olarak acilen desteklenmesi gerektiğini belirtiyordu. IOR/L/PS/10/609, File: 3280/1916 Pt: 1-2 Arabia, s. 94-95.

⁵⁰ George Antonius, *Arap Uyanışı*, çev. Mehmet Ali Koç, Muhammed Karakuş, (İstanbul: Selenge Yay., 2021), 198; Allawi, *a.g.e.*, s. 121; Kedourie, *a.g.e.*, s. 284.

⁵¹ Kedourie, *a.g.e.*, s. 312.

⁵² Eldar, *a.g.m.*, s. 343.

detaylarını Şerif Hüseyin'e açıklamadan ondan Suriye konusunda taviz koparmaya çalışmıştı. Şerif Hüseyin, Picot'un Cidde'ye neden geldiğini Kahire'den kendisine ulaştırılan haberlerden biliyordu. Bu nedenle görüşmede Picot'a, Suriye üzerindeki Fransız emellerinden son derece rahatsız olduğunu açıkça ifade etmişti.

Neticede Picot, Şerif Hüseyin ile yaptığı bu ilk görüşmeden memnun olmamıştı. Ortaya çıkan sorunu çözmek amacıyla Sykes, devreye girerek taraflar arasında bir uzlaşının olması için yoğun bir çaba sarf etmişti. Bu çabalar sonucunda da 20 Mayıs'ta Şerif Hüseyin, Fransız Hükümetinin Suriye'deki Müslüman topluluğun haklarına saygı göstermesi karşılığında Fransa'nın Suriye'deki taleplerine sıcak bakılacağı yönünde bir beyanat vermeye razı olmuştu. Sykes'in son anda bu müdahalesi Fransız Hükümeti ile Şerif Hüseyin arasındaki sorunları şimdilik çözer gibi gözükse de aslında Suriye'nin geleceği sorunu çözüme kavuşturulmadan ortada durmaktaydı. Çünkü hem Picot hem de Sykes, Şerif Hüseyin'e antlaşmanın detaylarını açıklamayı politik hedefleri için tehlikeli görmekteydiler.⁵³ İkisi de raporlarında her ne kadar Şerif Hüseyin ve Faysal'a antlaşmanın bütün detaylarını açıkladıklarını beyan etseler de onların görüşmelerde kullandıkları muğlak ifadeler konunun net olarak anlaşılmasına neden olmuştu. Bu, bilerek yapılmış bir tercihti. Şüphe yok ki görüşmelere katılan Şerif Hüseyin'in danışmanları sonradan kaleme aldıkları hatıralarında bu durumu açıkça ortaya koymuşlardı. Şerif Hüseyin'in bu görüşmelerde Sykes'in baskısına maruz kaldığı açıktır. O, İngilizlere olan güveninden dolayı Picot ile ciddi ayrılığa düşmeden bir orta yol bulmanın gayreti içerisindeydi. Şerif Hüseyin, bu görüşmelerde Arap toprakları ile ilgili müttefikler arası bir antlaşmadan söz edilmediğini ve konu ile ilgili olarak ilk bilgilerin Türkler tarafından kendisine ulaştırıldığını ifade etmişti. Ona göre, Cidde'de yapılan görüşmeler esas olarak Arapların Kuzey Suriye'nin kıyı bölgelerinde bir Fransız nüfuz alanının varlığını tanımayı kabul edip etmeyeceği konusu ile ilgiliydi.⁵⁴

Aslında Cidde'deki görüşmelerin esas konusu Şerif Hüseyin'in de dile getirdiği gibi antlaşmanın detaylarını kendisi ile müzakere etmeden Suriye'nin kuzey sahilindeki Fransız nüfuzunun kendisine dayatılması ile ilgiliydi ve bu durum İngiliz raporlarında da açıkça ifade edilmektedir.⁵⁵

Fransız Hükümetinin, Şerif Hüseyin ile temel konularda antlaşmaya varmayı arzuladığı açıktır. Ancak Fransız Dışişleri yetkilileri, Picot ve ondan önce diğer Fransız temsilcilerin Şerif Hüseyin ile yaptıkları görüşmelerden genel olarak memnun olsalar da müzakerelerde Arap temsilcilerin "Müslüman Suriye" terimini kullanmasını uygun görmemekteydiler. Onlara göre, "Müslüman Suriye" ile Suriye'nin hangi bölgesinin kastedildiği belli olmadığından gelecekte bu terim yanlış anlaşılmalara neden olabilirdi. Fransa, her ne koşulda olursa olsun Suriye'nin Şerif Hüseyin'e vaat edilen Arap topraklarına dahil edilmesine sıcak bakmadığını fırsat buldukça muhataplarına hissettirmeye çalışıyordu. Dışişleri yetkilileri, görüşmelerde bu terim kullanılsa dahi, bu ifadenin Sykes-Picot Antlaşması ile belirlenen Fransız nüfuz alanını kapsamadığının Şerif Hüseyin'e anlatılması gerektiğine inanmışlardı. Eğer bu düzeltme yapılmaz ise dışişleri yetkilileri, Şerif Hüseyin'in danışmanlarının baskısı altında bu ifadeyi Lübnan dâhil olmak üzere Müslümanların

⁵³ Antonius, *a.g.e.*, s. 198.

⁵⁴ Antonius, *a.g.e.*, s. 199.

⁵⁵ Bu raporların detayları için bkz. (Middle Eastern Affairs) Mss Eur, F 112/277, "Papers on British Policy and The Arab Movement", s. 51-102.

yaşadığı tüm Suriye bölgeleri için kullanabileceğinden korkuyordu.⁵⁶ Bu nedenle dışişleri yetkilileri Cezayirli Müslüman bir Profesör olan Mustafa Cherchali'yi özel elçi olarak olası yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için Şerif Hüseyin ile görüşmeye göndermişti. Cherchali'ye verilen özel talimat, Fransa'nın Suriye'nin özgürlüğüne kavuşturulması için Araplarla herhangi bir ayrılığa düşme niyetinde olmadığı noktasında Şerif'in ikna edilmesi ve Şerif'in gerçek niyetlerinin öğrenilmesi ile ilgiliydi. Ancak yine aynı yetkililer Cherchali'ye görüşmede "Lübnan", "Büyük Lübnan" terimlerini veya "Mavi Bölge" ve "A ve B" gibi antlaşmada geçen terimleri kullanmamasını öğütlemişlerdi.⁵⁷ Bu talimatlara rağmen Temmuz 1917'de Cherchali, Şerif Hüseyin ile yaptığı görüşmede Fransa'nın Suriye'deki niyetlerini açıklamaktan kaçınmıştı. Ona göre Şerif Hüseyin, zaten Fransızların bölge üzerindeki niyetlerini biliyordu.⁵⁸

Görüşmelerle sağlanan sınırlı temasa rağmen Fransa'nın Şerif Hüseyin'e yönelik politikası 1917 yılı itibarıyla açık ve tutarlı değildi. Dolayısıyla bu tutarsız politikanın gereği olarak da bahse konu antlaşma bütün detayları ile Şerif Hüseyin'in önüne konulmamıştı. Ayrıca buna ek olarak bölgede Fransızların İngilizlere olan ihtiyacı o sırada Fransız çıkarları için öneme sahip alanlarda İngiltere ile herhangi bir çatışmadan kaçınmayı gerektiriyordu.⁵⁹ Yani Fransa, Şerif Hüseyin ile irtibatını sürdürürken İngiltere ile de ters düşmemenin çabası içerisinde olmuştu. Esasında Şerif Hüseyin için de Fransız desteği İngiltere ile uyumu korumak için hayati önem taşıyordu. O da İngiliz desteğini kaybetmemek için Fransa ile Suriye konusunda görüşmeler içerisinde olmayı bu açıdan önemli bulmuştu. Ancak görüşmeler neticesinde ortaya çıkan durum şimdilik tarafları pek memnun etmişe benzemiyordu. Şüphe yok ki bu memnuniyetsizlik hali savaştan sonra Suriye için Şerif Hüseyin'in Fransa ile olan ilişkilerinin çok daha çetrefilli ve sıkıntılı bir aşamaya dönüşmesine sebebiyet verecekti. 1919 yılı içerisinde Paris'te Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Suriye konusunda Fransızlarla yürüttüğü diplomasi de elde edilen neticeler bu durumu gözler önüne serecekti.⁶⁰ Ne var ki şimdilik Şerif Hüseyin, Sykes'in baskısı altında İngilizlere duyduğu güvenden dolayı 20 Mayıs'ta yayımlandığı bir beyanat ile Kuzey Suriye ve Lübnan'da Fransız nüfuzunu kabule yanaşmıştı. Bunun karşılığında Şerif Hüseyin, Sykes'dan İngiliz Hükümetinin İbn Suud ve Asir'de İdrisi'ye kendisini "Arap Hareketinin lideri" olarak tanınması noktasında baskı yapmasını istemişti. Sykes, bu talebi kabul etmiş ve Basra'daki Sir Percy Cox ve Aden genel valisinden konuyu sırasıyla İbn Suud ve İdrisi ile birlikte ele almalarını istemişti. Ancak İbn Suud ve İdrisi, Şerif Hüseyin'in hırsından korkmak için haklı nedenlere sahipti ve hiçbir şekilde onun üstünlüğünü kabul etmeye meyilli değillerdi. Böyle bir yaklaşımda bulunmak, gereksiz yere onları sinirlendirmekten ve şüphelerini uyandırmaktan başka bir işe yaramayacağından ne Cox ne de Aden genel valisi, Sykes'ın bu önerisine göre hareket etmeyecekti.⁶¹ Bu arada hatırlatmak gerekir ki sahadaki gelişmeleri yakından takip eden Cox'un başını çektiği bazı İngiliz siyasi komiserleri, Şerif Hüseyin'in en önemli rakibi olan İbn Suud'u, Arap Yarımadasının gerçek lideri olarak görmüşlerdi. Onun prestiji Şerif Hüseyin'in mevcut durumu ile asla kıyas edilemezdi. İngilizler, Şerif Hüseyin ve oğulları daha paylaşım planlarında yokken orta Arabistan'da var olma mücadelesi veren İbn Suud

⁵⁶ Eldar, *a.g.m.*, s. 345.

⁵⁷ Eldar, *a.g.m.*, s. 341.

⁵⁸ Eldar, *a.g.m.*, s. 342.

⁵⁹ Eldar, *a.g.m.*, s. 345.

⁶⁰ Bu görüşmeler için bkz. Resul Yavuz, "The Meeting Between Faisal and Britain about the Sharing of Middle East During the Paris Peace Conference", *History Studies*, Vol. 11/1, (2019): 429-444.

⁶¹ Kedourie, *a.g.e.*, s. 313.

ile irtibat sağlamıştı. İbn Suud, İngilizlerle imzaladığı Dareyn Antlaşması ile İngiltere'nin bölgedeki en önemli müttefiki olmayı başarmıştı.⁶² Aralık 1915'te varılan anlaşma uyarınca İbn Suud, İngiltere kontrolündeki emirliklere saldırmayacak ve Osmanlı Devleti'ne topraklarını üs olarak kullanılmayacaktır. Buna mukabil İngilizler, İbn Suud'un Necd'deki hâkimiyetini tanıyacaktı. İngilizler, ayrıca Şerif Hüseyin ile girecekleri angajmanların bu anlaşmaya hâlel getirmeyeceğini taahhüt etmişlerdir. Yine anlaşmaya göre İbn Suud, 1.000 tüfek ve 20.000 sterlin alacaktır. Ayrıca aylık 5.000 sterlin ve düzenli tüfek desteği verilecektir. İbn-i Suud bu anlaşma karşılığında Hicaz İsyanına aktif olarak katılmamış ancak Şerif Hüseyin ile olan itilafına rağmen Osmanlı Hükûmetine destek vermekten geri durmuştur.⁶³

1917 yılı içerisinde İngilizler, sadece Sykes-Picot Antlaşması'nın varlığını Şerif Hüseyin'den gizleme gayreti içerisinde olmamışlardı. İngiliz Hükümeti, 1916 yılından beri Filistin'de Yahudilere ulusal bir yurt kurulması konusunda Lord Rothschild, Chaim Weizmann ve Nahum Sokolowski⁶⁴ gibi önde gelen Siyonist lider ve aktivistlerle kurduğu iletişimden de Şerif Hüseyin'i haberdar etmemişti. Hatta Mark Sykes, Nisan 1917'de Kahire'de ayrılıkçı bazı Arap aktivistlerle görüşmeler gerçekleştirirken aynı zamanda Yahudilerin taleplerinin karşılanması için de Siyonistlerle görüşmeler yapmıştı. Şerif Hüseyin bütün bu gelişmelerden kısmen de olsa haberdardı. Ancak Kasım 1917'de İngiliz Dışişlerinin Balfour Deklarasyonu adıyla yayımladığı ünlü bildiri ile Filistin topraklarında Yahudilere ulusal bir yurt sağlanması konusunda çaba göstereceğini deklere etmesi, Şerif Hüseyin'i İngilizlerin savaş sonu niyetlerini anlama noktasında ciddi endişeye sevk etmişti. Her ne kadar, İngiliz yönetimi Yahudilere yurt sağlanması meselesinde Şerif Hüseyin'in kaygılarını gidermek için Ocak 1918'de Kahire'de Arap Bürosu eski müdürü ve hâlâ Mısır'da kilit pozisyondaki İngiliz yetkili D. G. Hogarth'ı Cidde'ye göndermişse de savaşın sonuna doğru geline bu aşamada Şerif Hüseyin açısından mesele son derece karmaşık bir hal almıştı.⁶⁵

Yahudiler için bir yurt tesis etme projesi, İngiltere'nin bölgede kendi güvenliği için ortaya attığı bir tampon bölgeye karşılık geliyordu. Filistin, İngiliz çıkarları için önemli bir bölge konumundaydı. İngiltere, bir denizci imparatorluktu ve Filistin'de Trans-Jordan bölgesinin Arap iradesinin dolaylı yönetiminde dar bir kıyı manda görünümünde olacaktı. Bu bölge, Süveyş Kanalı ve birçok önemli rotası İngiliz kontrolü altında olan Bağdat Demiryolu Projesi için de bir tampon vazifesi görecek. Bununla birlikte deklarasyon, Siyonist lobi faaliyetlerinin bir yansıması olduğu da göz ardı edilmemeliydi. Uzun çalışmalar neticesinde Siyonistler, Avrupa'da kendilerini dinleyecek önemli bir kapıyı aralayarak İngiliz Hükümetine ulaşmayı başarmışlardı.⁶⁶

Hogarth, Şerif Hüseyin ile görüşmeye gönderilmeden evvel, Balfour Deklarasyonu'ndan haberdar olan ve bunun Arap topraklarının bütünlüğü için son derece tehlikeli olduğunu dile getiren Suriye'deki bazı Arap aktivistler, Faysal'a babasının bu deklarasyonu bütünüyle reddetmesi için baskı yapmasını istemişlerdi. Aktivistler, ayrıca Faysal'dan deklarasyona karşı İngiliz Hükümetini

⁶² Abdülaziz İbn Suud'un Birinci Dünya Savaşı Öncesi İngilizlerle yürüttüğü politikalar ve savaş sonrası Şerif Hüseyin ile yaşadığı anlaşmazlıklar hakkında detaylı bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabi Hareketi ve Suudi Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, (Ankara: TTK Yay.), 1998; Haifa Alangari, *The Struggle for Power in Arabia, İbn Suud, Hussein, Great Britain 1914-1924*, (Garner Publishing Limited), 1998.

⁶³ Akcakaya, Aydoğan, *a.g.m.*, s. 361; Ayrıca Antlaşmanın detayları hakkında bilgi için bkz, Daniel Silverfarb, "The Anglo-Najd Treaty of December 1915", *Middle Eastern Studies*, Vol. 16, No. 3 October, (1980): 167-177.

⁶⁴ Jonathan Schneer, *Balfour Deklarasyonu*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, (İstanbul: Kırmızıkeçi Yay.), 2011, 147,149.

⁶⁵ Hogarth'ın Şerif Hüseyin ile yaptığı görüşmenin detayları için bkz. Antonius, *a.g.e.*, s. 210-212; Allawi, *a.g.e.*, s. 123-125.

⁶⁶ Polat, *a.g.e.*, s. 148; Balfour Deklarasyonunun ilanına giden süreç hakkında detaylı bilgi için bkz. Schneer, *a.g.e.*, s. 145-375.

protesto etmesini de talep etmişlerdi. Faysal, deklarasyonda geçen ifadelerden endişe duysa da kendisi İngilizlere yönelik bir protestoya yeltenmemekle birlikte, babasının da benzer yolu takip etmesi Arap aktivistlerde Şerif Hüseyin'in tamamen İngilizlerin kontrolünde olduğu düşüncesinin doğmasına yol açmıştı. Ancak deklarasyona karşı bu tutum, savaştan sonra Arap topraklarının geleceği meselesinin görüşüleceği her toplantıda Şerif Hüseyin ve oğullarının İngiltere'ye karşı manevra kabiliyetinin zayıflamasına gerekçe oluşturacaktı.⁶⁷ Savaştan sonra da İngilizler, Balfour Deklarasyonunun ortaya çıkardığı vaziyete göre Filistin'i şekillendirmeye çalışırken, Şerif Hüseyin'i mevcut durumu kabul etmeye yönelik ağır bir baskı altına alacaktı. Ancak Şerif, İbn Suud'a karşı İngiliz desteğini kaybetme pahasına da olsa İngiltere'nin bu baskısına boyun eğmeyecekti.⁶⁸

1917 yılı Kasım ayı içerisinde Bolşeviklerin başta Sykes-Picot Antlaşması dâhil olmak üzere bütün gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna ifşa etmeleri, Şerif Hüseyin'i İngiliz Hükümetine güven konusunda yeni bir teste tabi tutmuştu. Antlaşmaların dünya kamuoyunun gündemine gelmesi İngilizlerin Araplardan gizli olarak yürüttüğü diplomasiinin de fark edilmesine neden olmuştu. İngilizler, Arapların yaşadığı topraklar üzerinde aynı anda Araplara, Fransızlara ve Yahudilere sözler vermişlerdi. Şimdi Bolşevikler, bunları açıklarken Şerif Hüseyin'in İngilizlere karşı alacağı tavır merak konusu olmuştu. Şüphesiz ki bu konuda ilk beklenti Osmanlı yönetiminde oluşmuştu. Bu amaçla Cemal Paşa, antlaşmaların 7 Kasım'da Bolşevik gazetelerinden Pravda ve İzvestiya'da yayımlanmasından sonra 26 Kasım'da Faysal'a, Cafer el Askeri'ye ve Abdullah'a ayrı ayrı mektuplar göndermek suretiyle onları İngiltere'nin Arap toprakları üzerindeki gerçek niyetleri konusunda açıkça uyarıyordu.⁶⁹ Ardından 4 Aralık'ta Beyrut'ta kendi onuruna düzenlenen bir ziyarette yaptığı konuşmada Şerif Hüseyin'e İngilizlerin oyununa gelmemesi için sunduğu önerilere açıklık getirmişti. Konuşmasında İngilizlerin müttefikleri ile birlikte Arap topraklarını nasıl bölmeye çalıştıkları hususunda gerçeklerin ortaya çıkması için çok çaba sarf ettiğini ifade eden Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in büyük bir aldatma oyunu içerisinde olduğunu ve kendisine mevcut durumun ciddiyetini ve tehlikelerini anlatan bir mektup yazdığından bahsetmişti. Cemal Paşa, konuşmasında Şerif Hüseyin'e, "...gerçek bir Müslüman ve gerçek bir Arap'ın karakter ve hissiyatına sahipsen, İngilizlere karşı çık ve Halife ile İslam'ın saflarına geri dön..." çağrısında bulunmuştu. Bu konuşmanın yayımlandığı Suriye gazeteleri de Mekke ve Medine'ye gönderilmişti.⁷⁰

⁶⁷ Deklarasyonun yayımlanması ile Şerif Hüseyin'in İngilizler tarafından kandırıldığı meselesi, bugün bile tartışılan bir meseledir. Öyle ki McMahon-Şerif Hüseyin mektuplaşmalarında, McMahon, Filistin'i tesis edilecek bir Arap Devleti sınırları dışında tuttuğu ve bu durumun da Şerif Hüseyin tarafından kabul edildiği ifade edilmektedir. İngiltere, Filistin'de 100.000 civarında Yahudi nüfusu bulunmasından dolayı böyle bir adım atmayı uygun görmüştü. İngilizler, Ocak 1918'de Hogarth'ı, Şerif Hüseyin'e gönderdiklerinde Şerif'in Filistin'de Yahudi iddialarını kabul ettiğini de dile getirmektedirler. Buna karşılık, Arap milliyetçi görüşü baz alan bazı eserler, bu savın tam tersi bir düşünceyi savunarak İngilizlerin Filistin konusunda Arapları ve dolayısıyla Şerif Hüseyin'i kandırıldığını iddia etmektedirler. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Polat, *a.g.e.*, s. 150; Antonius'a göre, McMahon'un 13 Aralık 1915'te Şerif Hüseyin'e yazdığı 3. mektupta, Arap Devleti sınırları içerisinde yer almayacak bölgeler Halep ve Beyrut olarak tespit edilmişti. Bu mektupta, Filistin veya Kudüs Sancağına yönelik her hangi bir atıf yoktu. Filistin'in hariç tutulması İngiliz yetkililerin sonradan ortaya attığı bir meseledir. Antonius, *a.g.e.*, s. 145.

⁶⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Troeller, *a.g.e.*, s.132-152.

⁶⁹ Tauber, *a.g.e.*, s. 152.

⁷⁰ Isaiah Friedman, *British Pan-Arap Policy 1915-1922*, (Newyork: The Taylor-Francis Group, 2010), 78; Antonius, *a.g.e.*, s. 107.

Aslında Cemal Paşa, Şerif Hüseyin ve oğullarına mektup yazmadan önce Şerif Hüseyin'in İngilizlerle olan irtibatına son vermek için 1916 yılı sonlarına doğru Şura-yı Devlet Başkanı İbrahim Bey'i Mekke'ye göndererek ona Hicaz'da geniş otonom içeren bir barış önerisinde bulunmuştu. Ardından Osmanlı Hükümeti de bu barış teklifine katkı sağlamak için Anadolu'ya sürgün edilen Arapların memleketlerine dönmelerine imkân veren bir uygulamayı başlatmıştı. Cemal Paşa bu ortamda Şerif Hüseyin'e arabulucu göndermeye devam ederken, "*İslam'a saldıran İngilizlere karşı Müslümanların birlik olması gerektiğini...*" vurgulayan mektuplarına da devam etmişti. Şerif'i yolundan döndürmeye yönelik bu faaliyetler, Cemal Paşa'nın Ordu Komutanlığı görevinden istifa etmesinden sonra Vali Tahsin Bey ve Mersinli Cemal Paşa tarafından devam ettirilmişti.⁷¹

26 Ocak 1918'de Faysal, Cemal Paşa'nın mektuplarına cevap vermeyi uygun görmüştü. Mektupta babasının temelde saltanat ve hilafete sadık kaldığını ancak babasının Cemal Paşa'nın icraatlarından dolayı devlete isyan ettiğini ifade ederek bir barış antlaşması için taleplerini dile getirmişti. Faysal'a göre, ilk şart her iki millet, hukukunu bilerek ve birbirinin hukukuna müdahale etmeyerek yekvücut olarak çalışacaktı. Böylelikle hakiki bir İttihad-ı İslam husule gelmiş olacaktı. Faysal mektubunda Arapların Türklerden korktuğunu ve onlara güvenmediğini de ifade etmişti. Ona göre, şayet iki taraf arasında bir anlaşma olursa o zaman savaşın gidişatı değişir ve iki millet arasındaki kan davası sona ermiş olurdu.⁷² Karşılıklı bu mektuplaşmalarla birlikte Şubat 1918 tarihinde Faysal'a Dördüncü Ordu Komutanlığı tarafından bir temsilci daha gönderilmişti. Türk temsilci Faysal'a uygun koşullarda bir kez daha barış önerisinde bulunduğu anda, temsilci, bir iyi niyet göstergesi olarak Osmanlı Ordusunun bazı Arap kentlerini tahliye edebileceği yönünde bir teklifte de bulunmuştu.⁷³

Tahmin edilebileceği gibi Faysal, bu mektuplaşma trafiğinden ve temsilcilerin önerdiği tekliflerden babasını haberdar etmişti. Ancak baba Şerif Hüseyin, başta İngiltere olmak üzere Müttefiklerin Araplara olan taahhütlerinin en iyi teminat olduğundan emindi ve bu ortamda Türklerle müzakerenin gereksiz olduğuna inanmıştı. Her ne kadar Faysal, Osmanlı Hükümeti ile olası bir antlaşmaya sıcak baksa da babası onun gibi düşünmüyordu. Nitekim Faysal, savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin Araplar ve Türkler arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu benzeri bir yapıda olmasına sıcak baktığından babasının "*Türklerle temasta olmanın artık çok geç olduğu*" yönünde beyanatına rağmen Şam'daki Dördüncü Ordu Komutanlığı ile yazışmalarını sürdürmüştü.⁷⁴ Talat Paşa ve bazı hükümet yetkilileri, Faysal'ın bu yaklaşımını bildiğinden Şam Valisi Tahsin Paşa ve Mersinli Cemal Paşa'ya Faysal ile iletişimin devam ettirilmesi yönünde talimat vermişlerdi. Bu talimat doğrultusunda savaşın son aylarına gidildiği aşamada bile Türk hükümetinin Faysal ile zayıfta olsa bağlantısının devamı için çaba gösterilmişti. Ne var ki baba Şerif Hüseyin'in tutumu ve savaşın sonuna doğru Türk Ordusunun Arap topraklarında aldığı yenilgiler, Türk yönetiminin Araplara uzattığı bu barış elinin geri çevrilmesine neden olmuştu.⁷⁵

Türk barış tekliflerinin geri çevrilmesinde Şerif Hüseyin'in tavrı belirleyici olmuştu. Ona göre, Türkler savaş kaybedeceklerini anladıklarından kendilerine bu teklifleri yapmışlardı. Dahası kendisi bütün bu mektuplaşma trafiğinden İngilizleri de haberdar etmişti.

⁷¹ M. Talha Çiçek, *Cemal Paşa Suriye'de*, (İstanbul: Kronik Yay., 2020), 120-125.

⁷² Çiçek, *a.g.e.*, s. 125.

⁷³ Tauber, *a.g.e.*, s. 153.

⁷⁴ Tauber, *a.g.e.*, s. 153-154.

⁷⁵ Tauber, *a.g.e.*, s. 156; Çiçek, *a.g.e.*, s.128.

Hem Sykes-Picot Antlaşması'nın varlığından dünya kamuoyunun haberdar olmasıyla Cemal Paşa'nın Şerif Hüseyin'e barış elini uzatması hem de Balfour Deklarasyonu ile Ortadoğu denkleminde Yahudilerin de dahil edilme çalışmaları savaşın sonuna doğru Arap meselesi konusunda oldukça muğlak ve puslu bir havanın ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Şüphe yok ki bu puslu havanın kendileri için pek de iyi sonuçlar vermeyeceğini ilk fark edenler de Kahire başta olmak üzere sahada görev yapan İngiliz yetkililer olmuştu. Onların Londra'yı uyarması İngiliz Hükümetini Şerif Hüseyin konusunda harekete geçirmişti. Bu amaçla 1917 yılı sonuna doğru Kahire'de görevli bulunan İstihbarat Şeflerinden Hogarth'ın Cidde'ye gönderilmesine karar verilmişti. Hogarth'ın dosyasında, Sykes-Picot Antlaşması ile Şerif Hüseyin'in kafasında oluşan kaygıların giderilmesi ve Filistin'de Yahudilere bir yurt tahsisi sağlanması için Şerif Hüseyin'in ikna edilmesi gibi iki temel konu vardı.⁷⁶

J. Philby'nin İbn Suud ile Şerif Hüseyin arasında barışı sağlama özel görevi ile gönderildiği Ocak 1918'de⁷⁷, Hogarth da göreve dâhil olarak 8 Ocak'ta Cidde'de Şerif Hüseyin ile ilk görüşmesini gerçekleştirmişti. Görüşmede Hogarth, ilk olarak Şerif Hüseyin'den Yahudilerin Filistin'in bazı bölgelerine yerleştirilmesinin Araplar tarafından kabul edilmesi hususunu gündeme getirmişti. Hogarth, konu ile ilgili olarak Şerif Hüseyin'e Yahudilerin Filistin'e geri dönmek istedikleri ve bunun ayrıca İngiliz Hükümetinin de isteği olduğunu aktarmıştı. Buna mukabil - Suriye dâhil olmak üzere- Fransızlara da danışılmak suretiyle Arap ulusunun bir devlet çatısı altında birleştirilmesi için barış konferansında Araplar lehine çalışmalarda bulunulacağı da yine Hogarth tarafından taahhüt edilmişti.⁷⁸

Hogarth, Cidde'de bulunduğu 14 Ocak tarihine kadar Şerif Hüseyin ile 10 görüşme gerçekleştirerek onu ikna etmeye çalışmıştı. Görüşmenin detayları ile ilgili olarak İngiliz Dışişlerine sunduğu raporunda Hogarth, Şerif Hüseyin'in Yahudi yerleşimi konusundaki İngiliz taleplerini savaş sırasında verilen taahhütlere bağlı kalmak suretiyle kabul ettiğini ve bu konuda savaş sonrası düzenlemelerde İngiliz Hükümetine olan güvenini dile getirdiğini ifade etmişti. Şerif Hüseyin Hogarth'a, Balfour Deklarasyonu'nun amacı Yahudilere zulümden kaçıp Arap Devleti egemenliğinde sığınma imkânı sağlamak olduğu sürece deklarasyonu destekleyeceğini beyan ederken, Filistin'de mabetleri olan her dinin kutsal mekânlarının korunması ve kontrolü için de yapılacak her türlü düzenlemeyi kabul edeceğini bildirmişti.⁷⁹ Hogarth'ın belirttiğine göre, Şerif Hüseyin'in deklarasyon ile ilgili çekinceleri artık giderilmiş ve Şerif kendisini İngilizlerin ellerine bırakmıştı.⁸⁰

Hogarth, Şerif Hüseyin ile oldukça yapıcı görüşmeler gerçekleştirdiğini raporunda belirtirken, Sykes-Picot Antlaşması ile ortaya çıkan huzursuzluğu da giderdiğini ifade etmişti. Ancak sonradan ortaya çıkan meselelere bakıldığında bu durumun İngiltere için o kadar kolay

⁷⁶ Kedourie, *a.g.e.*, s. 323.

⁷⁷ Turaba ve Hurma Köyleri üzerinde iki taraf arasında bir çatışma başlamış ve çatışma bir İngiliz arabuluculuğu ile sona erdirilmişti. Yavuz, *a.g.e.*, s. 230-232.

⁷⁸ Mss Eur F112/277, "Papers on British Policy and The Arap Movement", s. 321-324; 1919'da Paris'te toplanan barış konferansında bu hususlar, görüşmelere Hicaz temsilcisi olarak katılan Faysal ile İngiliz ve Fransızlar arasında gündeme gelecekti. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Allawi, *a.g.e.*, s. 247-252.

⁷⁹ Antonius, *a.g.e.*, s. 210.

⁸⁰ Kedourie, *a.g.e.*, s. 328-329.

olmadığı anlaşılacaktı.⁸¹ Burada Hogarth ile sağlanan mutabakata göre, Şerif Hüseyin, İngiliz Hükümetinin talebi ile Kudüs Müslümanlarına mektuplar yazarak Yahudi yerleşimi konusunda endişe edecek bir durum olmadığını ve Arap Devleti'nin tesis edilmesi konusunda İngilizlere güvenilmesi yönünde telkinlerde bulunmuş ve oğullarına bu doğrultuda talimatlar vermişti. Fakat buna rağmen Wingate ve Hogarth başta olmak üzere Kahire'deki İngiliz yetkililerin, Filistin konusunda Şerif Hüseyin'i ikna edip edemedikleri yönünde ciddi endişeleri vardı. Onlara göre, Bolşeviklerin Rusya'daki durumu ve Türklerin barış teklifleri Şerif Hüseyin'in taraf değiştirmesine sebep olabilirdi. Hala ortada böyle bir risk vardı ve bu risk bölgede bütün planları alt üst edebilirdi. Bu nedenle kendisine daha fazla teminatlar verilmeydi. Nitekim Hogarth'ın, Kahire'ye dönmesinden hemen sonra bu kez Wingate, Şerif Hüseyin'i resmî olarak bir kez daha bilgilendirmek için Londra'dan yetki istemişti. 25 Ocak'ta verilen yetki doğrultusunda Wingate, Cidde'de Şerif Hüseyin ile yaptığı bir görüşmede, İngiliz Hükümetinin Arapların bağımsızlığını güvence altına alma ve isyanın başından itibaren verilen sözleri yerine getirme kararlılığını ona bir kez daha açıklama gereği duymuştu.⁸²

Wingate'in yetkilendirilmiş bu hamlesinden sonra Londra'da Ortadoğu Komitesi 2 Şubat'ta bir toplantı gerçekleştirerek, bölgedeki son gelişmeleri bir kez daha ele almıştı. Burada sahadan gönderilen raporlar eşliğinde Şerif Hüseyin'e karşı tutumun nasıl olması gerektiği bir kez daha masaya yatırılmıştı. Komite, Şerif Hüseyin'in her ne koşulda olursa olsun elde tutulması taraftarıydı. Bu maksatla 8 Şubat'ta İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour tarafından Cidde'deki İngiliz temsilcisi aracılığıyla Şerif Hüseyin'e bir mektup gönderilmişti. İlk olarak Cemal Paşa'nın Şerif Hüseyin'e yaptığı barış teklifini kendilerinin bilgisine sunulmasından duyulan memnuniyetin ifade edildiği mektupta, Cemal Paşa'nın tekliflerinin Araplar arasında tereddüt ve şüphe oluşturmak ve bu yolla Arapları İtilaf Devletleri'nden ayırarak onların bağımsızlıklarını ellerinden almayı amaçladığı dile getirilmişti. İngiliz Hükümetinin savaş sırasında Araplara verdiği taahhütlerin arkasında durduğunun bir kez daha teyit edildiği mektupta, Arapların Türk kışkırtmalarına yenik düşmeyeceğinden kendilerinin emin olduğunun da altı çizilmişti.⁸³ Mektup, Şerif Hüseyin'in endişelerini gidermeye yönelik bir adım olsa da mektupta, Sykes-Picot Antlaşması'nın veya Suriye üzerinde Fransızlarla devam eden pazarlıkların içeriğine yönelik herhangi bir açıklama yoktu. Doğal olarak bu durum yine de -Wingate başta olmak üzere- Kahire'deki İngiliz yetkilileri tatmin etmemişti. Öyle ki Wingate, daha önce ifade edildiği gibi Şerif Hüseyin'e savaşın son döneminde daha somut taahhütlerin verilerek onun daha etkin bir şekilde inandırılması gerektiğini düşünmekteydi. Wingate, Şerif Hüseyin ile birçok defa görüşme yapmakla birlikte ikili arasında sayısız mektuplaşma da olmuştu. Bu nedenle Wingate, İngiliz Hükümetine sürekli uyarılarda bulunarak Şerif'in kendileri için ne kadar önemli olduğuna vurgu yapma gereği duymaktaydı. Nitekim 8 Ağustos 1918'de Wingate, İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği uzun bir raporda, Arap Yarımadası üzerindeki İngiliz politik belirsizliğinin Şerif Hüseyin'i çok kızdırdığına değinerek İngiliz Hükümetinin Şerif'in üstünlüğünü güvence altına almadıkça, kafasındaki

⁸¹ Hogarth ile Şerif Hüseyin arasında Filistin konusunda mutabakat sağlanmasına rağmen, Savaştan sonra Şerif Hüseyin'in İngilizlerle yaşadığı en temel sorunların başında Şerif'in Balfour Deklarasyonunu tanımadığını beyan etmesi ve bu konuda İngilizlerin kendisinden istediği antlaşmalara imza koymamasıdır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Suleiman Mousa, "A Matter of Principle: King Hussein of The Hijaz and The Arabs of Plastine", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 2, April (1978); 180-186.

⁸² Mss Eur F112/277, "Papers on British Policy and The Arap Movement", s.195.

⁸³ Mektubun Arapça çevirisi için bkz. Antonius, *a.g.e.*, s. 340-341.

endişeleri gidermedikçe, Arabistan'ın bir çekişme alanı olarak kalacağı ve bu durumun da Türklerin işine yarayacağı uyarısını yapmaktaydı. Wingate'e göre, Şerif Hüseyin'e savaş sırasında verilen sözlerle donatılan ittifakın yükümlülüklerine bağlı kalınmalı ve kendisine bu aşamada her türlü destek verilmeliydi.⁸⁴ Bu ifadelerden sonra Wingate, hükümetine daha fazla geç kalınmadan Şerif Hüseyin'e;

“İtilaf Devletleri'nin Arap ırkına bir kez daha dünyada bir ulus kurma fırsatı vereceğine kararlı olduğu,

Suriye'de (Şam-Halep hattının batısında), Filistin'de ve Mezopotamya'da kurulacak hükümetlerle ilgili olarak koşullar, yerel halkın ihtiyaçlarını daha iyi ifade etmesine ve dikkate almasına izin verene kadar nihai kararların alınmayacağı,

*İngiliz Hükümetinin Şerif Hüseyin'i ittifakın liderliğini üstlenmeye en uygun kişi olarak görmesi ve onu “Kral” sıfatı ile karşılayacağı”*⁸⁵ konularında teminat verilmesini ısrarla tavsiye etmekteydi.

Wingate, Şerif Hüseyin hususunda hükümetini bir başka açıdan da uyarma ihtiyacı hissetmişti. Öyle ki Şerif Hüseyin kendisine yazdığı mektuplarında sürekli olarak McMahon ile daha önce teati edilen mektuplardaki ifadelere atıfta bulunarak İngiliz Hükümetinin burada verilen taahhütlere sadık kalmasını istemişti. Wingate, Şerif'in mektuplardan anladığı taahhütlerin İngiliz Hükümetinin onayladığı taahhütlere uymadığı uyarısını yapmış, bunun da bölgede ciddi sorunlara sebep olacağını vurgulamıştı.⁸⁶

Wingate, bu uyarısında haksız değildi. Savaştan sonra İngiltere, bölgede çıkarlarını korumak için Şerif Hüseyin ile geniş kapsamlı bir antlaşma imzalamak istediğinde kendisi, müzakerelerde hep bu mektuplarda ifade edilen hususlardan ne anladığını defalarca ortaya koyarak görüşmeleri çıkmaza sokacaktı. Bu arada Kahire'deki İngiliz yetkililerin Arap topraklarının geleceği ile ilgili olarak son dönemde Arap liderlerde ortaya çıkan tereddütleri gidermeye çalıştıkları bir aşamada Kahire'de aralarında Reşid Rıza, Kamil al- Kassab, Abd al- Rahman gibi Suriyeli yedi Arap aktivistin İngiliz Hükümetine yönelik kaleme aldığı bildiri, Londra'da yeni bir huzursuzluğa yol açmıştı. Bildiride özellikle savaştan sonra Suriye, Filistin ve Irak'ta kurulacak olan Arap yönetimlerinin şekli ve karakterleri ile ilgili belirsizliklere yer verilirken, Şerif Hüseyin'e duyulan memnuniyetsizliğe vurgu yapılmıştı. Onlara göre, -Sykes- Picot Antlaşmasının varlığı ifşa edilmesi ile - Şerif Hüseyin, Irak ve Suriye'nin İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasına razı olmuştu. Bu durum, Arap davasına açıkça ihanet olacağından onlar, Suriye adına Şerif Hüseyin'e güvenmeden hareket etmek istediklerini beyan etmişlerdi.⁸⁷

Wingate'in raporlarında belirttiği hususlar ve son hamlede Suriyeli aktivistlerin bu bildirisini, İngiliz Hükümetinin dikkatini hemen çekmişti. İngiliz Hükümetin bilgisi dâhilinde 11 Haziran 1918'de bizzat Mark Sykes tarafından kaleme alınan ve daha sonra “Yedilere Deklarasyon” adıyla anılacak olan cevap hazırlanarak İngiliz ve Fransız yetkililere sunulmuştu. Her iki hükümetten de onay alınmasından sonra deklarasyon, 7 Kasım 1918'de kamuoyu ve Arap aktivistlerle paylaşılmıştı. Deklarasyonda her iki hükümet, Arap topraklarının geleceğinin nasıl olması

⁸⁴ Mss Eur F112/277, “Papers on British Policy and The Arap Movement”, s. 197-199.

⁸⁵ Mss Eur F112/277, “Papers on British Policy and The Arap Movement”, s. 199.

⁸⁶ Mss Eur F112/277, “Papers on British Policy and The Arap Movement”, s.197.

⁸⁷ Bildiri hakkında detaylı bilgi için bkz. Tauber, a.g.e., s. 180- 189.

gerektiğine Arapların karar vereceğini taahhüt ederek bu konuda ortaya çıkan endişeleri gidermeye çalışmışlardı. Deklarasyonda ayrıca Türk yönetimi altında yaşayan nüfusun nihai kurtuluşu ve halk iradesinin özgürce kullanılması için halk tarafından seçilecek ulusal hükümetlerin kurulmasının İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin ortak amacı olduğu beyan edilmişti.⁸⁸

İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin savaştan hemen sonra yayımladıkları bu deklarasyon, başta Suriyeli aktivistler olmak üzere, Suriye ve Irak'ın dahası tüm Arap topraklarının geleceğinden endişe eden Arap ileri gelenleri arasında ilk etapta bir rahatlama yaratmıştı. Öyle ki Sykes- Picot Antlaşması ve Balfour Deklarasyonu ile ortaya çıkan şüphe ve endişeler giderilmiş ve İngilizlere duyulan güven yeniden tazelenmişti. Fakat bu durum fazla uzun sürmemişti. Savaştan sonra Şerif Hüseyin ve İbn Suud arasında başlayan çatışmalar ve Suriye üzerinde Faysal- Fransız uzlaşmazlığının yanında Faysal'ın Paris'te Siyonist liderlerle görüşmeler yapmaya zorlanması Araplar arasında kaygı ve öfkeyi yeniden alevlendirmişti.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sona ermiş ve savaşı İngiliz- Fransız blokunun başını çektiği İtilaf Devletleri kazanmıştı. Arap topraklarında ise savaş sonu itibariyle merkezi Akabe olan Faysal'ın Arap Kuzey Ordusu Şam'a ulaşmış, Şerif Hüseyin'in Haşimi kuvvetleri Mekke'yi kontrol altında tutarken, diğer birlikleri de Kızıldeniz kıyılarına ulaşmıştı. Oğlu Şerif Ali'nin komutasındaki aşiret ve Mısır birliklerinden oluşan Arap Güney Ordusu ise Rabig kıyılarında kontrolü sağlamasına rağmen Medine hala Türk kuvvetlerinin elindeydi. Medine ancak Mütareke antlaşması sonrasında Araplara teslim edilecekti. Bütün bu askeri varlığa nazaran Hicaz'da durum çok daha farklı bir haldeydi. Bölgede Şerif'in görünen hâkimiyetine karşın, İbn Suud'un her geçen gün artan etkili bir prestiji vardı. Savaştan sonra İbn Suud'un Şerif Hüseyin'i yok etmeye yönelik planları bir süre daha İngiliz engeline takılacak ancak bu durum çok uzun sürmeyecekti.

Savaş sırasında Şerif Hüseyin'i gücendirmemek için yoğun bir diplomatik çaba sarf eden İngiliz ve Fransızlar, amaçlarına ulaşmışlardı. Ne var ki zafer, Ortadoğu için sorunlar yumağı haline gelmiş çetrefilli bir zamana da kapı aralamıştı. Sykes-Picot Antlaşması'nın varlığından haberdar olunması ile ortaya çıkan süreçte, İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin savaşın kalan iki yılı boyunca Şerif Hüseyin'i müttefik taahhütlerine inandırması için yoğun mesai harcamalarına neden olmuştu. Antlaşmanın varlığının ortaya çıkmasının yanında 1917'de Balfour Deklarasyonu'nun ilan edilmesi, Şerif Hüseyin'de İngilizlerin taahhütlerine uyacakları noktasında endişeli bir durumu da ortaya çıkarmıştı. Fakat 1917'de başta Türkler tarafından olmak üzere kendisine yapılan bütün uyarılara rağmen o, İngilizlere güvenme pozisyonunda değişikliğe gitmemişti. Şüphe yok ki onun bu tutumu İngiliz ve Fransızları rahatlatmıştı. Savaştan sonra gerek Şerif Hüseyin'in İbn Suud ile çatışmaya girmesi gerekse McMahan ile mutabık kalınan konuların taraflarca farklı yorumlanmaya başlaması, İngilizlerin Şerif Hüseyin ile yeniden görüşmeler yapmasına yol açmıştı. 1919'dan 1924 yılına kadar devam eden bu müzakerelerde masaya getirilen konular hep aynı gerekçelerle Şerif Hüseyin tarafından reddedilmişti. Bu görüşmelerde, Şerif Hüseyin'in göz ardı ettiği ve savaş sonrası paylaşımına kesin etki edecek bir husus vardı: O da eli güçlü olanın Şerif Hüseyin değil, İngilizlerin olması gerçeğiydi. Şerif Hüseyin, ısrarlı bir şekilde İngilizlerin savaş sırasında Araplara verdiği taahhütleri yerine getirmesini beklerken İngilizler, Arap topraklarının paylaşımına ortak olan Fransızlarla ve Filistin'i yurt yapmaya niyetlenen Siyonistlerle Şerif'in görüşmeler yapmasını

⁸⁸ Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, çev. Şerif Erol, (İstanbul: Sabah Yay.), 1996, s. 6.

istemişlerdi. 1919 yılında toplanan Paris Barış Konferansı'na Şerif Hüseyin'in temsilcisi olarak giden Faysal, böyle bir baskı altında kalmış ve Lawrance'nin danışmanlığında davasına ihanet etmemek için bir çıkış yolu aramıştı. Ne var ki, onun çıkış yolu büyük umutlarla gittiği Paris'te değil, ağır bir hezimetli yaşayacağı Şam'da karşısına çıkmıştı.

İngilizler savaş sırasında Fransızlarla imzaladıkları anlaşmadan daha sonraki süreçte pek memnun olmadıklarını gizlememişlerdi. Onlara göre, Fransızlara bölgeden büyük tavizler verilmiş ve bu durum hem kendilerini hem de Şerif Hüseyin'i oldukça zora sokmuştu. Bu nedenle İngilizler, 1919 yılı sonbaharında antlaşma maddelerini yeniden müzakere etmek için Fransızları masaya davet etmiş ve maddeler üzerinde istedikleri revizyonu Fransız mevkidaşlarına kabul ettirmişlerdi. Ne var ki İngilizler, kendi çıkarları için bu mücadelede yoğun çaba sarf ederken, Şerif Hüseyin'e verilen taahhütleri yeniden göz ardı etmişlerdi.

Şüphe yok ki Şerif Hüseyin savaş sonrasında Arapların yaşadığı coğrafyada tüm Arapların lideri olarak bir devlet tesis edileceği düşüncesiyle İngilizlere inanmıştı. Hatta Sykes- Picot Antlaşması'ndan haberdar olduğu halde bu inancını kaybetmek istememişti. Bu, içine düştüğü çaresizliğin onu sürüklemiş olduğu bir neticeydi. Paylaşım denklemine Fransız ve Siyonistlerin dâhil olduğu gerçeğini savaş sırasında öğrenmesine rağmen manevra kabiliyetini veya elinde var olan son derece güçlü kozları kullanmaması, onun 1924 yılında yaşayacağı hazin sonuna kapı aralamıştı.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri: İngiliz Milli Arşivleri

FO. 371/2486, No: E 567.

FO.371/2486, No: E 7641.

FO. 371/2486, No: E 541.

IOR/L/PS/10/609, File: 3280/1916 Pt: 1-2 Arabia.

IOR/L/PS/18/B247

IOR/L/PS/18/B218, No:14

MSS EUR F112/277, Papers on British Policy and The Arap Movement.

Telif ve İnceleme Eserlerler

Abir, M., "The Arab Rebellion of Amir Ghalib of Mecca (1788-1812)", *Middle Eastern Studies*, Vol. 7, No. 2. May, (1971):185-200.

Akalın, Durmuş, *Süveyş Kanalı*, İstanbul: Yeditepe Yay., 2015.

Akcakaya, Umut ve Erdal Aydoğan. "Hatıralar Işığında Şerif Hüseyin İsyanı ve Hicaz Cephesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 38, S.106, Kasım, (2022): 349-390.

Alangari, Haifa, *The Struggle for Power in Arabia, İbn Suud, Hussein, Great Britain 1914-1924*, Garner Publishing Limited, 1998.

Allawi, Ali A., Çev. Hakan Abacı, *Irak Kralı I. Faysal*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 2016.

- Antonius, George, ev. Mehmet Ali Koç-Muhammed Karakuş, *Arap Uyanışı*, İstanbul: Selenge Yay., 2021.
- Barr, James, ev. Ekin Can Göksoy, *Kırmızı izgi Paylaşılammayan Toprakların Yakın Tarihi*, İstanbul: Pegasus Yay., 2016.
- Boztemur, Recep, “Arap İsyanı 1916-1918”, *Mülkiye*, C. XXXV, s. 272, (2011): 61-79.
- Cleveland, William L., ev. Mehmet Harmancı, *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı Yay., 2008.
- Curzon, G. N., *Persia and the Persian Question*, Vol. 2, London: 1892.
- iek, M. Talha, *Cemal Paşa Suriye ’de*, İstanbul: Kronik Yay., 2020.
- Eldar, Dan, “French Policy towards Husayn, Sharif of Mecca”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 26, No. 3, July, (1990): 329-350
- Friedman, Isaiah, *British Pan- Arap Policy 1915-1922*, Newyork: The Taylor- Francis Group, 2010.
- Helmreich, Paul C., ev. şerif Erol, *Sevr Entrikaları*, İstanbul: Sabah Yay., 1996.
- Hurewitz, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1535-1914*, Vol. 1, No. 101, Princeton: 1956.
- Kartın, Cengiz- Özsoy, Ruziye, “Sir Mark Sykes’ın Ortadoğu İzlenimlerine Kısa Bir Bakış”, Sinop Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, (2021): 341-364.
- Kavak, Özgür, *Reşid Rıza İttihad-ı Osmani’den Arap İsyana*, 2. Baskı, İstanbul: Klasik Yay., 2013.
- Kedourie, Elie, *In The Anglo-Arab Labyrinth*, New York: Frank Cass Publishers, 2014.
- Köse, İsmail, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, İstanbul: Selis Yay., 2014.
- Kurşun, Zekeriya, *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabi Hareketi ve Suudi Devleti’nin Ortaya ıkışı*, Ankara: TTK Yay., 1998.
- Louis, William Roger- Gifford, Prosser, (ed.) *France and Britain in Africa: İmperial Rivalry and Colonial Rule*, Yale University Press, 1971.
- Low, Michael Christopher, ev. Yunus Babacan, *İmparatorluk Mekke’si*, İstanbul: Telemak Yay., 2023.
- Malhut, Mustafa, “Mezopotamya Üzerinde İngiliz- Alman Nüfuz Mücadelesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XVI, İlkbahar- Yaz, (2013): 147-161
- Mousa, Suleiman, “A Matter of Principle: King Hussein of The Hijaz and The Arabs of Plastine”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 2, April (1978); 172-189.
- Özdemir, Bülent – İrkatal, Eftal, *İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması, Bir İsyanın Kodları*, İzmir: Yitik Hazine Yay., 2011.
- Polat, Ü. Gülsüm, *Türk- Arap İlişkileri*, İstanbul: Kronik Yay., 2019.

-
- Sazak, M. Seyfi, *Sir Mark Sykes ve 1900-1920 Arası İngiltere'nin Ortadoğu Politikasına Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. 1988.
- Schneer, Jonathan, *Balfour Deklarasyonu*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırımızkeci Yay., 2011.
- Silverfarb, Daniel, "The Anglo-Najd Treaty of December 1915", *Middle Eastern Studies*, Vol. 16, No. 3, October, (1980): 167-177.
- Tanenbaum, Jan Karl, "France and the Arab Middle East, 1914-1920", *Transactions of the American Philosophical Society*, Vol. 68, No. 7 (1978): 1-50.
- Tauber, Elizer, *The Arab Movements in World War I*, London: Frank Cass and Co. Ltd., 1993.
- Tolon, Ahmet Hurşit, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Ankara: ATAM Yay., 2006.
- Troeller, Gray, "Ibn Sa'ud and Sharif Husayn: a Comparison in Importance in the Early Years of the First World War.", *The Historical Journal*, Vol. 14. No. 3, (1971); 171-189.
- Troeller, Gray, *The Birth of Saudi Arabia*, Newyork: Routledge Taylor&Francis Group, 2013.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara: ATAM Yay., 2004.
- Winstone, H.V.F., Çev. Fuad Davudoğlu, *Ortadoğu Serüveni*, İstanbul: Risale Yay., 1999.
- Yavuz, Resul, "Hicaz Krallığından Sürgüne; Birinci Dünya Savaşı Sonrası Şerif Hüseyin'in İngiltere ile İlişkileri" *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Değerlendirmeler-1*, Ankara: Gece Yay, 2023.
- Yavuz, Resul, "The Meeting Between Faisal and Britain about the Sharing of Middle East During the Paris Peace Conferance", *History Studies*, Vol. 11/1, (2019): 429-444.
- Yavuz, Resul, *David Lloyd George'un Hatıralarında Sevr ve Lozan'a Giden Süreç*, İstanbul: İdealkültür Yay., 2020.
- Yavuz, Resul, *Ortadoğu Şekillenirken*, İstanbul: İdealkültür Yay, 2020.
- Yurdakul, Nurcan Özkaplan, *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi?*, İstanbul: Kronik Yay., 2018.